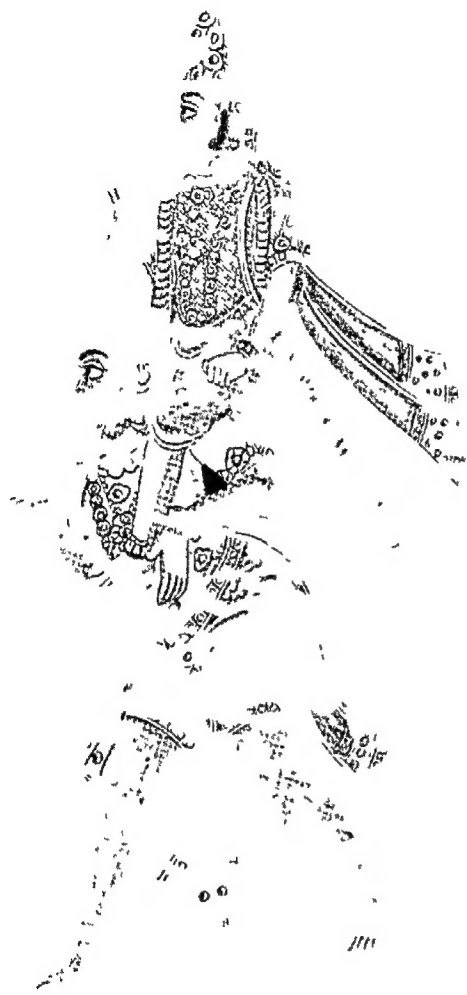

મરાઠીતર

સુરેશ હ. જોષ

भरगोत्तर

the novella is based on a single situation and—on the level of plot and characters—remains there. It does not claim to shape the whole of social reality, nor even to depict that whole as it appears from the vantage point of a fundamental and topical problem. Its truth rests on the fact that an individual situation—usually an extreme one—is possible in a certain society at a certain level of development, and, just because it is possible, is characteristic of this society and this level. For this reason the novella can omit the social genesis of the characters, their relationships, the situations in which they act. Also for this reason it needs no agencies to set these situations in motion and can forgo concrete perspectives. This peculiarity of the novella, which to be sure permits an infinite internal variety from Boccaccio to Chekhov, enables it to appear historically both as a forerunner and rearguard of the great forms; it can be the artistic representative of the Not—Yet or of the No—Longer, of a totality which can be portrayed.

—Georg Lukacs

Yet the verdict was passed long ago
on the black background of the still-life someone has blackly written
in the luminous ink of inevitability
our common ordinary indifferent daily benevolent
death

—Antonín Bartušek

Only death is there in the morning light and the morning is midnight and
yourself forgotten only the gulf is there

—Malcolm Lowry

what does literary success mean? To be condemned by persons who have not read his works and to be imitated by persons devoid of talent. There are only two kinds of literary glory that are worth winning but the writer who wins either will never know. One is to have been the writer perhaps a quite minor one, in whose work some great master generations later finds an essential clue for solving some problem, the other is to become for someone else an example of the dedicated life.

—W. H. Auden

A work of art produces an impression. If that impression is definable and capable of being classified, it is 'finished', it can be relegated to a category, 'shelved'. For it to last, to achieve a certain intensity and a certain aesthetic effect, it must haunt the memory, must be hard to define, impossible to summarize and of such a nature that nothing I do can exhaust its efficacy.

—Paul Valéry

અર્ધો પાકેલા મરણુનો ભાગ લઈને ફરુ છું. આથી હાય લંગાવીને એકદમ
કાઈને ભેટી શકતો નથી. ખોલતા ખોલતા વાચ્ય વાગીવાગ અર્ધથી ચલાવો
 દેવુ પડે છે. પંક્તી બાકીનું વાચ્ય પૂરું કરવાનો અંતો ઉત્તર રહેતો નથી.
 કાઈ ખોલે છે તે પૂરું સાલળવા પૂરતું ધ્યાન એકાગ્ર કરી શકતો નથી.
 આ ભારને લીધે જ ચાલ્યા કરુ છું એને લઈને ક્યાંય ખેમવાનું જતી શકતું નથી.
 કાઈક વાર હસવા જઈ છું તો કોગોડ વિચિત્ર અવાજ માત્ર નીકળે છે મારી
 આખો વડે જ છલુ છુ આખો બધું જુએ છે, નોંચે છે પાણી કાઈ મારી
 આખમા આખ માડીને ઝાઝી વાર જોઈ શકતું નથી. સામા માણસની એવી
 સ્થિતિ જોઈને હું જ ત્યાંથી ખસી જઈ 'હુ. આખની એકાગ્રિ અધૂરી
 રહી જાય છે

ચુંદીરના ઘરથી દરિયો અર્ધોએક માઈલ ફરુ હોયો એનું ઘર એક નાની
ટેકરી પર છે ટેકરીના ટોળાવ પર વૃક્ષો ગીચ જોવા છે આજુબાજુમા
ખીજ વસતિ નથી. હું એને ઘરે પહોંચ્યો ત્યાં મનોજ, ગોખી, મણુલ, અગોદ,
રોમા—કાઈ આવ્યું નહોતું. દરિયા તરફ પડતા ઝડખામા જઈને હું જિભો
 હું કાઈની રાહ જોતો નહોતો. ફરના દરિયાનો આભામ ચાદનીમા ચમડનો હતો.
 પવનને કાગળો મરણુના ભાગને ચલાળવાનું મુસ્કેલ થઈ પડતું હતું કળીક
 વેદનાનો સૂસવાટો હું હૃદયના ધળકારમા સાલળતો હતો. આવી પણ અદ્ય
 રહેલા મરણુમાથી એક વિચિત્ર પ્રકારની વામ પ્રસંગવા માડે છે. એનું મને
 ઘેન ચહે છે એ ઘેનમા જતા જોતો, જાગતો, વેદનાનો સૂસવાટો સાલળતો
 હું જિભો હતો.

ત્યા માવ પામે આવીને કાઈક ખોલ્યું ગર્ભમાના બાળકના હૃદયના
 ધળકારા જેવો એ અવાજ હતો એકાએક ચાદનીમા એક મુખ ચમડી લાંબું
 મે પૂછ્યું . કાણુ, મણુલ ?

‘ના’.

‘તો ?’

‘મેધા.’

હવે એનો અવાજ પાતળા જરફની પતરી જેવો હતો. પ્રકટ થાય તે પહેલા ચૂર્ણ થઈને વેરાઈ જતો હતો. એ મારી સામે જોતી નહોતી. કાણુ જાણે શાથી મને એમ લાગતું હતું કે જાણે હું કોઈ ખડિયેરની પાસે જીભો હતો, એની આંખોમા દીવાલને બાંહેલી લીલના જેવી સ્નિગ્ધતા હતી, પણ એ દષ્ટિ મારી તરફ મડાયેલી ન હતી. હું ન-હોવાનું એક આધુ સરખું બિન્દુ જ કદાચ એને મન હોઈશ. સાચેસાચ એવું લગભગ નિશ્ચિત બિન્દુ બનવાનું મને ગમે. પણ અર્ધા પાકા મરણનો ભાર ઘૂટાઈને મને એવી ઘનતાથી લાદે છે કે મારે નિશ્ચિત બનીને અલોપ થઈ જવું હોય તો લગવાનના એક પ્રયત્ન નિઃશ્વાસની જરૂર પડે, પણ લગવાનું સુખી છે, અને—

મેધાના શ્વાસ મને ઘેરી વળે છે. કણજીના પાદકાને મસળતા જેવી વાસ આવે તેવી એની વાસ છે એ મારી નિકટ સરે છે. એની કાયાનો મને સ્પર્શ થાય છે વરસાદમા નદીના કાકાની ભાગી પડતી માટીના જેવી એની કાયા છે. એના નજીક આવેલા મુખનો ઉત્તાપ મને સ્પર્શે છે હું કદાચ આત્મરક્ષણ માટે હાથ જિઓ કરું છું. એ મારા હાથને પકડી લે છે એને જ્યાં લઈ જવો હોય ત્યાં લઈ જાય છે. હાથની શિથિલતા સામે એની કાયા બળવો કરે છે. મારામા ખેંઠેલું ખંધુ મરણ હમે છે એના પડધા દૂરના દરિયાના આભાસ સુધી વર્તુળો બનીને વિસ્તરે છે. મેધાના પાસે આવેલા મુખથી હું ઢકાઈ જઈ છું. એનું મુખ એકાએક ગાઢ વન બની જાય છે. એ વનમા એક ગુફા છે એ ગુફાની બહાર કાળુ લીનું અધારું છે. એ અધારાની માદદ વાસ મને છ છેડે છે.

હું મેધાના કાનમા જાણે જાદુઈ મન્ત્ર ઉચ્ચારતો હોઉં તેમ કહું છું. ‘મેધા.’

એ કણસે છે એના હાથની આગળીઓ મારા શરીરમા નદીના જળમા ગભરાઈને ભાગતી માછલીઓની જેમ સળવળે છે માગમા ખેંઠેલા મરણથી હું એનું રક્ષણ કરવા ચાહું છું મારું શરીર એના ઉત્પાતને શાન્તિથી સહે છે. હું કંઈક ખોલવા મથું છું. શબ્દ જેવો ઉચ્ચારવા જઈ છું તેવો જ એ મરણના પંખમા ઝડપાઈ જાય છે. માગ હોઠ કરકીને ગળી જાય છે. પણ એનો અણસારો

વર્તાતા એ એના હોઠથી એ નહીં ઉચ્ચારાયેલા શબ્દો ગોધે છે, વૃધવાઈને માગ હોઠને એ ઢરડે છે

હું મનમા ને મનમા બોલું છું . ‘મેધા, જો શાપ કે વરદાન આપવાની મારી શક્તિ હોય તો હું તને શિલામા કેંગવી નાખું હું નદી બનીને તને મારા જોડાણુમા લઈ જઈ રમાડું, તારામા નક્ષત્ર થવાની મમતા જગાડું’

પણ મેધાની કાયાના આર્દ્ર ઉત્તાપની આબોહવામા હું ઝંધાઈ જાઉં છું
 ત્રયણ ગતિએ જો દોડી શકાતું હોત તો એક હલાગ માર્ગને હું દરિયાકાંઠે
 પહોંચી ગયો હોત, ઉન્મત્ત પવન થઈને મેધાની આખી કાયાને ગણુની ગેતીની
 જેમ વ ટોળે ચઢાવવાની ઈચ્છા થાય છે. ઉગ્ર સૂર્ય બનીને એને ગાબ્બીજૂત ટંગી
 નાખવાની ઈચ્છા થાય છે. ખ ધ્રુ મગણુ મારી આ બધી ઈંગ્જાને એક કડી વૂઠ
 માર્ગને ઉગાડી મૂકે છે એ મરણને ગૂગળાવી મૂકવાને હું મેધાના બને હાથ
 મારી ઝેડની આજુબાજુ ભીડાવી દઉં છું. મેધા પશુની વંશ હાકે છે મારી
 પકડ લીલી પડી જાય છે. વૃક્ષ પાછળ દંડાયેલો ચન્દ્ર બહાર નીકળે છે. એના
 અજવાળામા એક પડખાંચો પામેની દીવાલ પર દેખાય છે હું પ્રેમ છું
 ‘કાણુ, મૃણાલ ?’

નીચેના વૃક્ષોની છાયા અને પવન—એમની રમત જોઈ છુ. દોઢાઈ વાગે આશા બધાય છે કે આ પવન મારા શરીરના બન્ધનને ખોલી નાખશે, પછી હું બહાર નીકળી જઈશ. મારા મરણને મારા શરીરમા પૂરી દઈશ પછી ક્યાય પગલી પાજ્યા વિના ચાલ્યો જઈશ આકાશમા જઈને તારાની જેમ ચમકવું નથી, ઈશ્વરને શોધવો નથી જળમા જળ થઈને લળીને વળી મૂર્ચના અત્યાચાર સહન કરવા નથી પવન થઈને આધળા બની જ્યા ત્યા અથડાવું ફટાવું નથી અગ્નિ થઈને લપલપ જીભે અકરાતિયાવેડા કરવા નથી અન્ધકાર જો સ્વીકારે તો અન્ધકારમા લળી જઈ પછી દોઈ અન્ધકારને અન્ધકારથી શી રીતે છૂટો પાડે? કહે છે કે ઈશ્વર અન્ધકારના ગૂંચવાયેલા તન્તુને બિડલતા બિડલતા આધળો થઈ ગયો છે. હું પણ ઈશ્વરની આગળાઓ વચ્ચે સતાકૂકડી રમું, ઈશ્વરને પજવું. કદાચ ઈશ્વરની આગળા સાથે ઘસાતા મારામાથી તેજના તણુખા ઝરે, પણ તેથી કમીને હું તેજ બનીને અળગી જવાના પ્રલોભનમા ફરીથી નહીં ફસાઈ જઈ

મારા આ વિચારોને મરણ એની ખાધી નજરે જોતું બેઠું છે. એ હમે છે. એ હમે છે ત્યારે એના દાત કટકટી બેઠે છે. એના હમવાનો આચંકા મારા હૃદયને લાગે છે મારો હાથ છાતી પર બાય છે દોઈ ત્રસ્ત પળીને શાન્ત કરતો હોઈ તેમ હાથ પમવારું છું મારા ગભરું વિચારો મરણની નજરથી બચવા નાસલાગ જરી મૂકે છે હું આખને ઈંગારે એમને રવસ્થ કરું છું. દોઈ આવતું હોય એવા ભણકારા વાગે છે હું એ તરફ નજર કરતો નથી ત્યાં દોઈ આવીને મારો હાથ પટ્ટી લે છે. હું પ હું છું ‘‘આણ, મૃગુલ ?’’

નીચે ઘણા માણસોનો અવાજ સંભળાય છે કોઈ અવાજ વ્હીસ્કીથી તરબોળ છે, કોઈ સિગારેટના ધૂમાડામાં લપેટાયેલો છે. મને કશોક જાદુ કરવાનું મન થાય છે ' એ અવાજોને પળી બનાવીને ઉડાવી મૂકુ તો ? મારો આ તુકો જાણીને મારામા બેઠેલું મરણ મોઢું બગાડે છે હું એક થાલલાની એથે ઊભો રહીને રાહ જોઈ છું. ના, રાહ તો કોઈની જોતો નથી થોડી જ વારમા ઉપરના મોટા ખણ્ડના હાડીજીમ્મરના પ્રકાશથી બધું આક્રમણ થઈ જઈ છે બહારના વૃક્ષો પર એના પ્રકાશની રેખાઓ હાલે છે. ત્યાં કોઈકના હસવાનો અવાજ સંભળાય છે એ હાસ્ય જાણે મેં આ પહેલા સાલજીય હોય એવું લાગે છે. ઘણા વર્ષો પહેલાં એ સાલજીય હો, પણ હવે તો મરણ એના ગલોફામાં સમયને ચગળતું બેઠું છે. એને વિંટળાઈને બેઠું છે સ્મરણ. અજગરની જેમ એની મન્દ નિષ્પલક આંખે સ્થિર થઈને એ ભૂતકાળના ભારને ઉદરસ્થ કરીને બેઠું છે. એની સ્થિર આંખો હું બંધ કરવા મથ્યો છું, પણ માગી નિદ્રાને તળિયે પણ એ આંખો જાગ્યા કરે છે। પગલાં નજીક આવતા સંભળાય છે.

ઉપરનો ખણ્ડ જીવતો થાય છે. એમાના અસખાળમા જીવ આવે છે. પહોળા
 અઝખામા બેઠેલા ઝખૂતર પ્રકાશને કારણે અસ્વસ્થ બને છે. એની જિંદગી
 રાટાયેલી આખો ઘડીભર ગોળગોળ ફરે છે. પણ થોડાક પડછાયાઓ હજી ભાગી
 ગયા નથી, તેમાનો એક હુ છું. મને થાય છે કે હુ મારી જાતને સંકેતોને ધરતી
 વળાઓમા લપાઈ જઈ, પણ આ મરણની જરૂરતાને શી રીતે સંકેતવી ? પગના
 ઝાઝર રણકે છે વાર્તાલાપ સાલળું છું અવાજો એકબીજાને પકડવા મથે છે. કોઈનું
 હાર્ય જોડા ધામાથી રેલાના લોહીની જેમ રેલાઈ જાય છે. એનો ગેલો મારા
 સુધી આવી પહોંચે છે હુ શરીરને વધુ ન કાઢીને જિલો રહુ છું, પણ એથી
 અદર બેઠેલું મગણ કચવાય છે સુખ એ વાતનું છે એ હજી અપાણિપાદ છે.
 એ કાપી નાખેલા વૃક્ષના ટૂકાના જેવું છે પણ એને આખો ફૂટી છે મુખની
 જગ્યાએ છેદ છે અવાજોમાના કોઈક ભાગે છે એનો નીચે પડવાનો યડકાગે
 મારા શરીરમા સ્પન્દનો જગાડી જાય છે. કટલાક અવાજો ગગેર ગી કાગળની
 પતાંગ જેવા કુકુડ છે. કોઈ અવાજ આધળાના કુદોસના હાથ જેવો છે.
 એનો આઠસિમક સ્પર્શ થતા જ હુ પ્રાણી જીડુ છું. 'કોણ, માગ્યાન ?

ખેચાર લાગણી મરણની નજર ચૂકાવીને લાગી જવા ઈચ્છે છે. હું જોઈ રહું છું થથરતી કંપતી લાગણીઓ. પોતાનું મોઢું પણ પૂરું કળાવા દેતી નથી મરણના ઝેરી ઉચ્છવામથી મુક્ત થઈને એ થોડીવાર સ્વચ્છ વાતાવરણની સપાટી પર આવવા ઈચ્છે છે મારી અને લાગણીઓ વચ્ચેનો તન્તુ હું કોઈકવાર સાધવા જઈ છું અને મરણ એ તરૂં દઈને તોડી નાખે છે. એનો તૂટવાનો અવાજ મારા નાનતન્તુઓમાં વીજળીના આચકાની જેમ વ્યાપી જાય છે આ લાગણીઓ— કેવી દૃશ બની ગઈ છે ! નથી એને પોષણ મળ્યું હાસ્યનું કે નથી એને પોષણ મળ્યું આશ્રુનું નિર્જન વિસ્તારમાં પડેલી શિલાની જેમ હું માગ લાર નીચે કચડાતો પડી રહું છું. સૂર્ય મારી સાથે પછડાય છે, ચન્દ્રની કચ્ચરો મને ખૂંચે છે. પવન મારી સાથે ઘસાઈ ઘસાઈને બધું આળુ બનાવી દે છે પણ આવી કોઈક ક્ષણે, ક્યાકથી, પથ્થરમાં જેમ ઉત્કાનું સ્મરણ જાગે તેમ આ લાગણીઓ જાગી ઊઠે છે ને હું મારી દષ્ટિ સામેનો 'સમુદ્રનો આલાસ સજીવ થઈ ઊડતો જોઈ છું.' એ નાની સરખી આખ બંની જાય છે એમાં માયા છે કે કરુણા, પ્રીતિ છે કે ઉદાસીનતા, પ્રતીક્ષા છે કે ઉપેક્ષા તે હું કળી શકતો નથી. એ મારી સામે જોતી છતાં મને વટાવીને ક્યાં દૂર જાણે દોડી રહી છે હું એમે ગેફી લઈ શકતો નથી, અને એની દષ્ટિસીમાની બહાર પણ ચાલી જઈ શકતો નથી, એ આખ વાચાળ નથી. એની સ્તિનર્ધતા કોણ જાણે શાથી મને સ્પર્શતી નથી એ આખમાથી આશ્રુની ઝાય જૂ સાતી નથી. આવગણને કાગળે હું એમાં પ્રવેશી શકતો નથી મારું પ્રતિબિમ્બ એમાં દેખાતું નથી કેટલી લગુર લાગે છે એ આખ જાણે આગળી અડતાની સાથે જ લાગી પડશે ! એ ખીંકે જ હું એ આશ્રુની ઝાયને અજાગી કરવાની હિંમત કરતો નથી અને એથી જ એ આવરણની બહાર રહી જઈ છું. આટલું આશ્રુ મરણ આવરણ જે તૂટે તો કદાચ એ આખના દિનારા આનન્દની લગતીથી છલકાઈ ઊઠે, તો કદાચ એ આખના અતલ ઊંડાણમાં હું મુખથી લય પામી શકું, તો કદાચ આ મગણ ગૂંજાઈ ઊડીને

માગમાંથી ભાગી જય એન્ડ એન્ડ મારી પામેથી પાખ કદડાવીને દાઈ પ જા
 ઊડી જય છે મને એનું લાન યાગ ને પડેલા હું પૂછી નાખું શું .
 “કાણું મૃણાલ ?”

મનોજ મોટો કંગેળિયો છે. એના બધા પગ લઈને એ લાડ્યા કરે છે. એની સ્થિર લાગતી આખોમા કાવકાઈ નથી, કદાચ લય છે, કદાચ લુચ્ચાઈ છે. એ બોલે છે તે હું સાલળતો નથી, પણ લગલગ અદૃશ્ય ચીકણા તન્તુઓને લખાતા બેઈ છું. એ શેનાથી લાગે છે ? અથવા એ કોની તરફ દોડે છે ? કયાક અંધારી બખોલ મળી રહેશે તો એ સ્થિર થઈ જશે, પછી એનું બળુ એ વિસ્તાર્યા કરશે, પછી એમા કસાયેલા શિકારની સખ્યા પણ એ ગણવા નહીં રહે. પછી આ સ્થિરતા પથ્થર જેવી થઈ જશે. હું એના પગ લાગી નાખવા ઈચ્છુ છું. એની આખો ફેડી નાખવા ઈચ્છુ છું. પણ એ ચીકણા સ્પર્શથી મને જુગુપ્સા થાય છે. એના લખાતા તન્તુઓથી દૂર રહું છું. આવધ રહું છું. જતા એક લોભ થાય છે એના આ તન્તુઓ વચ્ચે મારામા રહેલું મરણ બે ગૂચવાઈ જાય, પછી એ એના જળામા ઝૂલ્યા કરે નહીં એ મુક્ત થાય, નહીં મનોજ મુક્ત થાય—આ સાલળાને મરણ એનું ખંધુ હાસ્ય હસે છે. એ હાસ્યથી સમયનું પડ હાલી ઊઠે છે. બધું અસ્થિર થઈ જાય છે અરીમો હલાવતા જેમ બધું જીવું નીચું થઈ જાય, જીંધુચતુ થઈ જાય તેમ મારી ચારે બાજુ બધું હાલવા લાગે છે પરિચિત વસ્તુની દઢતાને હું બાઝવા બેઈ છું ને બીજી જ પળે સરી પડું છું વડીલગ મારી આખ સામેથી બધું ભૂસાઈ જાય છે. કેવળ મારી ગિગઓમા જાણે ચાખૂકથી ફટકારીને દોડાવ્યું હોય તેમ લોહી દોડે છે ચારે બાજુ લાલ લાલ મોજ ઓ જીછળે છે. હું એ સમુદ્રના આભાસને શોધું છું વૃક્ષો વચ્ચે ફેલાયેલી ચાદનીને શોધું છું અરે, કાઈ નહીં તો મનોજે ફેલાવેલા એ ચીકણા તન્તુનો આધાર શોધું છું. એક ક્ષણ જાણે બધું લુપ્ત થઈ જાય છે આ લુપ્ત થયાના ભાનનો પરપોટો જાણે હમણા ફૂટશે એવું લાગે છે. ત્યાં હળવો સરખો ઉચ્છ્વાસ કયાકથી મને સ્પર્શે છે. કોઈ પાસેથી ચાલી જતા હવા આઘીપાછી થાય છે અને હું અધીરો થઈને પૂછી ઊઠું છું • ‘કાણુ મૃણાલ ?’

મરણ મીઠું થઈને ગેઠું છે. એનું મીઠાપણું હું ખોતરી નાખવા મનુ' છું' પણ એ નિષ્પલક દષ્ટિ એવી ને એવી રહે છે. આ મીઠાપણું એના ગાંધી નિશાની છે. અને મારી અટકળ સાચી પડે છે એકાએક એના ગાંધી કૂટકારથી બધું ગાળી બેઠે છે મહાનગરના રસ્તાઓ એના તાપથી ગેવડ વળી જાય છે. બારીઓ બળતા દાગળની જેમ બેઠી જાય છે. દીવાલો ચરપટ વળી જાય છે માનવીઓ લીરાની જેમ ફેંકાય છે. વૃક્ષોના મૂળ બેઠી જઈને હવામાં વીંચાય છે. મને આશા બધાય છે કે હું પણ રાખ થઈને બેઠી જઈશ. પવન મારે હાથ આલશે, નદીના શીતળ જળને ખોળે ખેંચી, શીતળતામાં ઓગળી જઈશ. છૂટી જઈશ. પણ આ બધા વચ્ચે મરણની મારા પરની પદડ એટલી જ દઢ છે. એના દાબ નીચે ચપાઈને મારા શ્વાસ દ્યામણે મોટે ચાલે છે આ હોવાની ચેતના જ ભારે વજન બનીને મને વિખેગઈ જતા અટકાવે છે આ હોવાનો આધાર કોણે આટલી માયાથી ઘસો હશે ? મરણ હાથ ફેંચી ફેંચીને એ માયાને ભૂસી નાખવા ઈચ્છે છે. એ બ સાતી નથી, હું બૂમો નથી, મરણ છુદ્ડ છોડતું નથી. ધીમે ધીમે મરણ ગાંધી પડે છે. રસ્તાઓ પાછા એને ચલાવે ગોઠવાઈ જાય છે, બારીઓ ફરી જણે કશું બન્યું જ ન હોય તેમ પોતપોતાના સ્થાન સલામત લે છે. દીવાલો ઉઠવાઈને બેઠી થઈ જાય છે પણ એ રસ્તાઓ પર કોઈ ફરકતું નથી એ બારીમાંથી કોઈ ઝૂકીને જોતું નથી. એ દીવાલ વચ્ચેના બારણા ખૂલતા નથી બધું જણે કોઈ મન્ત્રાચારની ગદ ગુએ છે બધું સજીવન થઈ બેઠવાની આબો પર છે. હું નિરતબ્ધ બનીને ત્યાં જ રહું. ત્યાં ક્યાં પાસેની જ બારીમાંથી કોઈ ઝૂકીને જુએ છે હું પછી જિંદગી 'કોણ, મૃણાલ ?'

ગોપીનું હાસ્ય રણકા બિઠે છે. ગીત્ર આડી વચ્ચે એકાએક કોઈ અરણ્ય, ખળખળ વહી જતું દેખાય તેવું મને લાગે છે હું દૂરના સમુદ્રના આભાસને જોઈ છું, પણ મરણનું ધ્યાન ન જાય તેવી રીતે આ હાસ્યને પણ જોઈ છું. બહુ હસવાથી આંખમાં આવેલા આંસુ, ગાલના ઉપસેલા ટેડગાઓ, ખૂલી ગયેલ મુખ, ફરી ફરી ગણ્યા કરવી ગમે એવી દંતપ ક્રિયાઓ—આ બધું હું નજર સામે પ્રત્યક્ષ કરવા મથતો હોઈ છું ત્યાં જ એ હાસ્ય લુપ્ત થઈ જાય છે, પણ એના પડધારી જાય છે કોઈ જૂના ગજના મહેલના ખડિયેરની બિભેલી દીવાલો મધરાતે કોઈ અકાળે અવમાન પામેલી ગજકુવરીના હાસ્યથી રહી ગઈને ગાળ બિઠે. દીવાલે દીવાલે એના પડધાર લગાય, તેમ આ હાસ્યના પડધાર મારામાં ગાળ બિઠે છે હું ગભરાઈ જઈ છું ને એથી મરણની તન્દ્રા તરફે તો ? એ પડધારોને હું શિશુની જેમ ઢબૂરી દેવા મરુ છું મારી આગળીને ટેરવે જેટલી માયા મમતા રહી હોય તેટલી બધી જ ટપકવા દઈ છું આછી ધીમી થપકાઓથી હું એ પડધારોને શાન્ત કરવા મરુ છું મારી એ થપકાઓના આછા અવાજ નીચે એ પડધારો શાન્ત થતા જાય છે ક્યાક કોઈક આંસુને તળિયે જેમી જાય છે ફરી પાછું બધું સ્નગ્ધ થઈ જાય છે. ક્યાક બે ઘુવડનો ઝવડો ચાલે છે, મ્યાક કોઈ વ્રક્ષની શાખા વચ્ચે ભેરવાઈ ગયેલા પોતાના અગોને પવન સ કોઈને કાઢી લેતો સભળાય છે. ક્યાક ખર્ગ ગયેલ પાદકુ કશાક હું સ્વપ્નથી આહ નાખતું સભળાય છે, ક્યાક પિંજરામાંનો પોપટ સહેજ આખ ખોલે છે તે સભળાય છે વ્રક્ષો નીચે ખસતી ચાદનીના પગલા સભળાય છે ઘડીભર ભાસ થાય છે કે જાણે કોઈ નજીક આવી ગયું છે, એના પગના અવાજથી મરણની તન્દ્રા તરે નહીં એથી હું હોર હવાનીને કહું છું ‘ ધીમે, ધીમે, ધીમે ’ મારા જાનમા કાઈ ઢલે છે ‘ ધીમે, ધીમે, ધીમે ’ હું પૂછી બિઠું છું ‘ કાણ મૃત્યુલ ’

મરણ કશુક ગણગણે છે, એ ગણગણાટનો થર પાડતો જાય છે. વૃક્ષ પરના
કોઈ ફળની અંદરના ફીડા જેડે મરણનો સવાદ ચાલે છે આ ગણગણાટ ધીમે
 ધીમે ભારે થતો જાય છે. એ ભારને કારણે હું ભાન ખોઈ ખેસીશ એવું મને લાગે
 છે. એવી પરિસ્થિતિથી હું બહુ સાવચેત રહું છું. જો એવું બને તો જે ઝેરી
 ડંખ મરણ સંતાડીને બેઠું છે તે બહાર કાઢે પછી એ ડંખથી મારી ચેતના
 લીલી લીલી થઈ જાય. પછી હું મારી સજા ખોઈ બેસું. મરણથીયે એ તો અદકું
 મરણ. એથી જ તો વેદનાથી મારી સજા જળવી રાખવા મથું છું. કોઈ રેતીમા
 ધીમેધીમે દટાતો જાય, પછી નીકળવાનો પ્રયત્ન કરે, કશું વળે નહીં અને આખરે
 બધે રેતી ફરી વળે તેવું હું અનુભવું છું. ઉપર નીચે બધે આ ગણગણાટ છે.
 કદાચ મરણ મને કશુક કાનમાં ફહી રહ્યું છે. મારા શબ્દો ઈશને કોતરી ખાધેલાં
 પાટડા જેવા થઈ ગયા છે. આ ગણગણાટથી મારું લોહી ઘટ્ટ બનીને ગીશા જેવું
 થતું જાય છે. આખ પર એનો ભાર વરતાય છે. હું પાપણ બધું કરતો નથી.
 કોઈ મારે ખભે સહેજ હાથ મૂકે તો એટલા સરખા આધારથી હું આ
 ગણગણાટના થરને ખ ખેરી નાખું. મારો હાથ આવી કશી ઈચ્છાથી ગભરાતો
 ગભરાતો બહાર નીકળે છે. આગળીઓ અનિશ્ચિતતાની મુદ્રામાં સહેજવાર સ્થિર
 થઈ જાય છે. પછી હાલવા લાગે છે. એ હાથ કોઈ કચડાઈ ગયેલા જંતુની જેમ
 સળવળે છે. હું એને પાછો ખેંચી લઈ શકતો નથી. એ અદ્ધર જ રહી જાય છે.

ઘડીભર એ રૂખીને બહાર ઢાંકા પર ફેંકાઈ ગયેલા શયના હાથ નેચે લાગે છે. આમને આમ વ્તે એ અદ્ભૂત રહેશે તો એ લાગેને લાગે થતો જશે એવો ભય મને લાગે છે. પણ આગળાઓ છૂટી પડી ગઈ છે. જિંદગી એ હાથને ઝાલે તો ય આ આગળાઓ એ બીજા હાથની આગળાઓમા પગેવાઈ જઈ શકે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. એ હાથમા અડગતા નથી, માટે જ એ ડગી જાય, રવાલાવિક અને એમ હું ઈચ્છુ છું, વર્ષોથી હું હાથ સંતાડીને ફૂંકા માણસની જેમ ચાલતો રહ્યો છું. આથી જ તો મારા હાથનું આ કનન વોઈને ભય લાગે છે. આગળાઓ હવે સળવળતી નથી હું મૂડી વાળવાનો પ્રયત્ન કરું છું. હાથને હાથમા સંતાડી દેવાથી આ સ્થિતિમાથી ઊગરી જવાને એવું મને લાગે છે. આ મથામાનુમા જ હવે ત્યા પામેનું બાગણ ખુલે છે. મારાથી ઘોડેક છેટે પ્રકાશનો પટો પથગઈ જાય છે. મૂડી વળતા એ હાથને અર્ધેથી ગમીને ફાઈ પકડી લે છે. હું પ છું છું • ‘કાણુ, મૃણાલ ?’

નીચેથી ડાગ સ્ટાર્ટ થવાનો અવાજ થાય છે છેલ્લુ રહી ગયેલુ કોઈ ધડધડ દાદર ઊતરીને દોડે છે. એના દોડી ગયા પછી ક્યા સુધી એના પડધા ગાળે છે. હાડીઝુમ્મગ યુઝાઈ જાય છે. મને લાગે છે કે હવે ક્યાય કોઈ નથી ખર્ધે શાન્તિનો શ્વાસ સ લળાય છે અરખામા પડતી ખારીઓના કાય ચાદનીથી ચમકી ઊઠે છે. એનો ચમકી ઊઠવાનો ઉદ્ગાર પડધા પાડતો વેરાઈ જાય છે. દૂર સમુદ્રના જળ નીચે સૂતેલો સૂર્ય પડખું ખદે છે. એનો અવાજ પણ અહીં સ લળાય છે સૂના અરખાઓમા પવન રહીંગહીને લટાર મારી જાય છે. ક્યાકથી કિયુડ કિયુડ અવાજ સ લળાય છે. જેઈ છુ તો અરખામાનો હિંચકા હાલે છે ઘડીભર તો માની લઈ છુ કે એ પવનનુ જ અડપલુ હશે પણ નજર સ્થિર કરીને જેઈ છુ તો એક ધોળા આકારની આછી રેખાઓ વરતાય છે. ત્યા અરખાને સામે છેડેથી બીજે આકાર ચાલ્યો આવતો દેખાય છે. હિંચકા ઘડીભર થલે છે પછી વધારે વેગથી હિંચકા ઝૂલવા લાગે છે એ ઝૂલવાના લયથી કે ગાથી મારામા રહેલુ મગલુ અસ્વસ્થ થઈ ઊઠે છે. એ યથર ઝૂળે છે એના ઝૂળવાથી હુ હચમચી ઊઠુ છુ. પણ મારા હાલવાના અણસાગથી રખેને પેલા આકારો મારી ઉપસ્થિતિ વગતી જાય એ ખીકે હુ થાલલાની ઓથે સ્થિર ઊભો રહુ છુ ત્યા શાન્તિને લેદતુ હાસ્ય રણકી ઊઠે છે સૂના ધગના બધા ખૂણામાથી એના પડધા પડે છે. નાણે એ હાસ્યનો સ કેત મળતા આ ધરના કેટલાય અદ્દશ્ય આકારો બહાર આવ્યા છે હિંચકા ચગે છે. હાસ્ય તીવ્ર મનીને લગલગ ચીસ મની જાય છે. હુ બને કાનમા આગળી ખોમી દઈ છુ. આખ ખધ કરી દઈ છુ મારા શ્વાસમા મગલુ કશાક લયથી હાંકતુ સ લળાય છે ધીમે ધીમે હસવાનો અવાજ આછો ને આછો થતો જાય છે ઘોડીવાગ રહીને હુ હિંમત કરીને આખો ખોલુ છુ હિંચકા હવે લગલગ ધંભી જવાની આળી પર છે નીચે નજર કરુ છુ તો ચાદનીમા એ આછા આકારોની રેખા વરતાય છે. એ દૂરને દૂર જતા જાય છે આખરે ચાદનીના પ્રસારમા નહીં ઓળખાય એવા બે બિન્દુ જ દેખાય છે પછી દૂરના સમુદ્રના આલામમા એ ખોવાઈ જાય છે. હુ મારા કાનમા ખોસેલી આગળીઓ કાઢી લઈ છુ ધીમે, જાનારખના અવાજે કોઈ સાવ નજીકથી મને ટઈક કહી રહુ હોય એવો ભાસ થાય છે હુ પ્રછુ છુ ‘કોણ, મૃણાલ ?’

એકાએક આખો અરખો ચાદનીમા ખુલ્લો પડી જાય છે. જોઈ છું તો ખીજે છેડે મારી પીઠ ઠરીને ખુગીમા બેઠું બેઠું કોઈ સિગારેટ પીએ છે. પાસેની ટિંપાય પર મૂકેલો વ્હાસ ચાદનીમા ચળકે છે હું પાસે જઈને પ્રશ્ન છું “કાલુ, મુધીર ?” એ ચમકીને મારી આંખે જુએ છે કહે છે : “ના, અગોડ.” પછી કહે છે . “અરે, તું બધા જોડે ખીચ પર ગયો નથી ” હું કહું છું “ના ” થોડી વાર એ સિગારેટના છેડાને દાતથી ઠરડતો બેની ગરે છે પછી કહે છે .

“બેસ, ફાઉન ચોરમેલ્ડ ઈન ફીન્ડ.”

“ના.”

“દોસ્ત, કંઈક કીમિયો જતાવ નારી પાસે તને કોના કીમિયો હોય તો હું ભગરી જાઉં.”

હું જવાબમાં કશું બોલતો નથી. હું જોઈ છું એની આંખો ચૂલેલી છે. એ હમેશા કશુંક લખવાની વાતો કહે છે. વાતોમાં ચળે છે. ખૂબ ચમકાવ દેખાડે છે પણ આખરે એનાથી કશું જની શરતુ નથી પછી બધું ફરીકામ થાય છે. એ લખવા દરવાની વાત બૂલી જાય છે વળા કોઈ નારી એને ૨ છેડી જાય છે કોઈ મીઠા, ડોલી, મોનિકા—વળા ક્યાકથી પેલી ઈંગ્લા મળવજે છે વળા એની વાતો ચળે છે વળા પાછો કશું ન દરવાનો નગો એને ઘેરી વળે છે એ બેકોચ વઈ જાય છે.

એ ફરીથી પૂછે છે . “ દોસ્ત, કોનાક કીમિયો જતાવ ”

એ મારી આંખોમાં તાકી ગરે છે. ખ હું મગ્યું હમે છે મને યાદ છે કે : અગોડને કશુંક કહું. પશુ પડેલો શબ્દ જડતો નથી મિત્રા મોઢા પર ક્વાચ બોલવાની ઉન્નુકતાનો ભાવ છે એવી એ અધીર મનીને મને નેત્ર કહે છે માન

એને ઘણું કહેવું છે. વર્ષોથી કહેવાની ઈચ્છા છે. હું માત્ર એનો હાથ મારા હાથમાં લઉં છું. મારા હાથના સ્પર્શથી એ એકાએક ચોકે છે. એનો હાથ પાછો ખેંચી લે છે. પણ એની દૃષ્ટિ એ મારા તરફથી ખસેડી લઈ શકતો નથી એ એ નિસાસો નાખે છે પછી નજીક નીચી કરે છે. સિગારેટ સળગાવે છે. મને હાથ પકડીને બેસાડે છે. હું સમજી જઈ છું એ કશું કહેવા ઈચ્છે છે. હું ન હોત તો કદાચ એ આંધરના સૂનાપણાને પણ એ વાત કહેત આથી હું બેસું છું. સિગારેટની રાખ ખ ખેરીને એ સમુદ્ર તરફ દૃષ્ટિ કરીને થોડીવાર રિથર બેસી ગયે છે પછી વળી મારી તરફ ફરે છે. દાતથી હોડ કરડીને કહે છે ‘હેમ ધીઝ સીલી ગર્લ્સ !’ થોડી વાર સુધી એ કશું બોલતો નથી, પછી હું જાણી જઈ છું, કે હવે એના શબ્દો આઝા રોકાય એમ નથી સિગારેટને એશટ્રેમાં કચડી નાખીને એ અરિથર બનીને બીજો થઈ જાય છે. પછી બોલે છે : ‘યુ કેન નોટ રાઈટ અ માસ્ટરપીસ વિધાઉંટ અ મિસ્ટ્રેસ. પણ એવી હમ્પેનિયનશીપ ક્યા મળે છે ? આ આપણો પવિત્ર ભારત દેશ. એમાં સ્ત્રીઓ બધી દેવી કોઈ માણસ બનીને માણસ સાથે વાત કરતું નથી. યુ હેવ ટુ પેમ્પર ઘેર ઈગો. તમે તો બહુ સારું ગાઈ જાણો છો. ઓહો, આ તમારું પેઈન્ટિંગ છે ?—પછી થોડા ગળગળા થઈને તમે તમારા બનાવટી દુ ખનું બયાન કરો. દેવી પીગળે, માતાની જેમ આશ્વાસન આપે, અથવા તો એની આખમાં આસુ છલકાય. આપણે કહીએ ડોન્ટ સ્પોઈલ ચોર બ્યુટિકુલ આઈઝ’ એટલે વળી મલકાય. જરા સારો મૂડ જામે, એટલે વાત કાઢીએ ને હિંમત કરીને કહીએ : ‘આઈ વોન્ટ ટુ રાઈટ એન એક્સટ્રાઓર્ડિનરી સ્ટોરી’ એટલે મોઢું વકાસીને આપણા તરફ જોઈને આખો મોટી મોટી કરીને પૂછશે : ‘ઓહ, ઈઝ ઈટ સો ? હાઉ વન્ડરફુલ !’ એટલાથી ઉત્તેજન પામીને આપણે વાતો આગળ વધારીએ બેએક મિનિટ એ બધું સહી લે, પછી બહુ નમ્ર અવાજે કહેશે • ‘એક્સચ્યુઝ મી, આઈ હેવ ટુ રિંગ અપ માઈ ફ્રેન્ડ—’ પછી એ ‘ફ્રેન્ડ’ જોડે થતી વાતો—‘હાઉ લવલી, હાઉ નાઈસ, સ્યોર સ્યોર સ્યોર, ડોન્ટ બી સીલી’ પછી પાછી આવીને બેસે, બધી આગલી વાતો ભૂલી જાય અને એકદમ પૂછી બેસે ‘તમે સ્ટેઈટ્સ ક્યારે ગયેલા ?’ ગુસ્સે થઈને જવાબ આપી દઈએ, ‘છેટલો ગયેલો’ ‘૬૭ મા.’ પછી આપણે બહાનું કાઢીને બીજી જઈએ, ‘વાત ખતમ.’ આટલું બોલીને ફરી ત્રણ ચાર વાર એ બળડે છે ‘ખતમ ખતમ, ખતમ’ ત્યાં મને પરિચિત સુગન્ધ ક્યાકથી આવે છે અરખાને દૂરને છોડે કોઈકનો અણસાર વરતાય છે. હું પૂછું છું ‘કાણુ, મૃણાલ ?’

મગલુ સહેજ જ પાને બેઠું હોય એમ લાગે છે. એ ન કૃણા જાય એવી રીતે હું એને જોયા કરું છું. એ ક્યાંયી પાપાયુ મેળવે છે તે સાધવાનો પ્રયત્ન કરું છું. કદાચ એવો કાઈ કીમિયો હશે જેના વડે એને એક ઉગ્ગ્રવાસ માથે હજી સુખ કરી દઈ ચકાવ થણા અખતગા મેં કરી નેયા છે દિવસગત અદિગત આલ્યો

છું કેવળ મારા ચાલતા બે ચરણો પરતુ જ મારું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખીને, પાકીના ખીન્ન અગોનો લોપ કરીને, ચાલ્યો છું પગલે પગલે મરણુ રજરજ થઈને ખરતુ જય એવી આશાએ ચાલ્યો છું. પણ કોઈક વાર ચાલતાં ચાલતા પાછું વાળીને જોયું હશે, પાછળ રહી ગયેલા વળાક આગળ કોઈક ઊભું છે એવી બ્રાન્તિથી ચરણ થંભાવી દીધા હશે લુપ્ત ટૂંગેલી આખેને ફરીથી ઊઘડવા દીધી હશે. ચાલતા ચાલતા ક્ષણોને ઠોકરે મારવાને બદલે કદાચ કશાક લોભથી સહેજ થભી જઈને એકાદ ક્ષણને સઘરી રાખવાના લોભથી નીચો વળ્યો હોઈશ. કદાચ અગ્નિજ્વળતા જ બહાર નીકળતા એકાદ શ્વાસને સહેજવાર ગેફી રાખ્યો હશે કદાચ ચાલતા ચાલતા જ સાથે કોઈ ચાલી રહ્યું છે એવા અણસારની બ્રાન્તિથી એ ખીન્ન બે ચરણ જોડે મારા ચરણ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે પવનની લહરી કશોક સંદેશો લાવી છે એવી બ્રાન્તિથી કાન સરવા કરીને કદાચ હું ઊભો રહી ગયો હોઈશ કોઈ વૃક્ષની ઝૂલતી શાખામા અગ્નિજ્વળતા તર્જનીસ કેત વરતી લેવાની નાદાની કરી હશે ચાલતા ચાલતા દૂર દેખાતા કોઈ નદીનાં જળના આભાસથી અણજાણપણે હૃદયમા કશી આશાનો સચાગ થવા દીધો હશે. ક્ષિતિજના છેડા સુધી દોડી જવાની કળીક આસક્તિએ કદાચ મને ભુલાવામા નાખ્યો હશે એકાએક પાપણ પર ઝમેલા આંસુએ દષ્ટિ સામે મૃગજળની માયા સરજી દીધી હશે (કદાચ મારા પડછાયા પર મેં વધુ પડતો વિશ્વાસ રાખ્યો હશે) દષ્ટિ જાયી કરીને કોઈ ચમકતા તાગને જોઈ દિશાને નિશ્ચિત કરવાનો લોભ રાખ્યો હશે આગળ દોડી જતા વ ટોળનો સાથ મેળવવાના લોભથી હું ચક્રાવે ચઢી ગયો હોઈશ. ચાલતા ચાલતા અગ્નિજ્વળતા જ કોઈ અગ્નિજ્વળતા ધરના દ્વારમાં પ્રવેશી ગયો હોઈશ, આવી બધી બુલોએ મરણને પોષ્યું હશે. એના પુષ્ટ થતા દેહને એગાળી નાખવા માઁ પાસે પ્રતી ગરમી નહીં હોય, એને વહાવી દેવા જેટલા આંસુ નહીં હોય, તેથી જ તો મરણ ફાલતુ ગયું હશે. હવે તો આ લારને હડસેલવા સહેજ ચાલતુ પણ કેવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે ! ક્યાંક કોઈ ફડાક દઈને ગારી ખોલી નાખે છે બારીમાથી ઝૂકીને મારા તરફ જોતુ દેખાય છે. હું પૂછું જુ 'કોણ, મૃણાલ ?'

શાન્તિ છે પથ્થરથી દબાયેલી જમીન નીચેથી ફૂટવા મથતા અંકુરનો અવાજ સુધ્ધા સંભળાય એવી શાન્તિ છે એવી જ શાન્તિમાં કોઈ ખીલતા ગુલાબની જેમ એક નવો ધા વિકસી રહ્યો છે, ઊઘડી ગયો છે એની ગતી પાખડીઓને હું જોઈ રહું છું. એની સહેજ ઉપસી આવેલી પુષ્ટતાને નસ્તર મૂકીને દૂર કરવા જેટલી મારી પ્રત્યેની મમતા હું એકઠી કરી શકતો નથી વેદનાના ધળકારા થાય છે એની જ જાણે એક ધારા બને છે. એ ધારાનો અવાજ આ શાન્તિમાં સાંભળું છું. પણ એ ધારા ધીમી છે જો એનો વેગ પ્રચલ્લ બને તો કદાચ ભાંગી જઈને થોડા ભારથી હળવા થવાનું બને મરણ આ તરફને હસી કાઢે છે. હું મોઢું ફેરવી લઉં છું પવન કદાચ કબૂતરોની પાખ વચ્ચે પોલી ગયો છે અજ્ઞામાનો હિંચકો સ્થિર છે આખા ધરમાં કોઈ પ્રેત અગ્નિ હાલતુ ચાલતુ નથી. શન્યનો વિસ્તરવાનો અવાજ સુધ્ધા ઢાને પડતો નથી. મને સહેજ હિંચકો ઝુલાવવાનું મન થાય છે. પણ માગે પડ્યાયો થાભલા સાથે યોડી રહ્યો છે. એને ઉતરડી શકાતો નથી. ચન્દ્ર ધરના છાપગની ખીજ બાજુએ ચાલી ગયો છે. ધાનુ ગુલાબ પૂરું ખીલી ઊઠ્યું છે. હું એની પૂર્ણતાના અત્યાચારને સહી શકતો નથી. પણ સહેજસરખા કણસવાના અવાજથી આ શાન્તિનો ભગ કરવાની મારી હિંમત નથી આ મૂર્છિત થયેલી શાન્તિને દોણુ ઢઢેળાને જગાડશે એવું હું વિચારતો હોઉં છું ત્યાં સહેજસરખો અવાજ મંભળાય છે. કદાચ પ્રથમ આકળબિન્દુના પડવાનો અવાજ, કદાચ અણુઅણુપણે ટપકી જતા એકાદ આસુનો અવાજ, કદાચ થાકેલા ચન્દ્રનો નિવાસ, કદાચ ઘરની વળીમા સૂતેલા અન્ધકારનો પડખા ફેરવવાનો અવાજ, કદાચ દરમાં જતી કીડીઓનો અવાજ—ત્યાં ઘાના ગુલાબની પાખડી પર એક આસુ ટપકે છે. હું પ્રશ્ન છું ‘દોણુ, મળાલ ?’

‘હું’ દાઝુ છું બાળપણમા પીળા ચટાપટાવાળા વાઘને જોતો ત્યારે એમ થતુ કે ચટાપટા દાઝ્યાના ડામ છે તેથી બળ્યોઝળ્યો વાઘ દોડે છે. ઘણી વાર વનમા લાગેલો દવ જોયો છે આખી ડુંગરમાળમા અગ્નિને દોડતો જોયો છે એવી જ દોડતી અગ્નિશિખાણે વાઘને જોયો છે. આજે હું પણ જાણે એવા અગ્નિશિખાના ચટાપટાવાળા વાઘની જેમ ફાળ ભરીને દોડવા ઈચ્છુ છું. મારા પગ છલાંગ ભરવાને તત્પર બને છે મારી આખ તો પહેલેથી જ છલાંગ ભરીને ફૂટી જાય છે. પણ ખંધું મરણ પેતરે ભરીને બેઠું છે. એની ચાલ મને સમજતી નથી મારી ઝંધાયેલી ગતિ મને ભરડો લઈને બેઠી છે કાઈ જિયા પર્વતના શિખર જેવો હું સ્થિર છું પવન મારી સ્થિરતા સાથે ઉઝડાય છે આખનો પલટાગે સગ્રો થતો નથી નીચે વૃક્ષો વચ્ચે કાઈક ફગતુ હોય એવું લાગે છે સૂકા પાછાનો પગ નીચે કચડાવાનો અવાજ સંભળાય છે. એકાદ ગની બિલાડો કે સસલુ આ અવાજથી ભડકીને નામી જાય છે. પણ મને પેલો અગ્નિ એની લપેટમા લેતો જાય છે. આ અગ્નિ દઝાડે છે, બાળીને ગાખ કરતો નથી હું શીતળતા ઝખતો નથી. પૂરું બળી જવા ઈચ્છુ છું પણ એ તો બનતુ નથી. હું આ અગ્નિને ફર ફર ફગોળા દેવા ઈચ્છુ છું. પણ હું પોતે જ જાણે એમા મુજેટાટ બધાઈ ગયો છું ઘડીભર બધું અગ્નિમય થઈ જતુ લાગે છે. એ મોતેરી અગ્નિ વચ્ચે મરણની લાલ અગાગ જેવી આખો તગતગે છે, મારુ લોહી તપાવેલા લોખંડ જેવું ધોળુ થઈ ગયું છે. ઘડીભર તો એમ લાગે છે કે મમય આ ઉભયુતાથી બાળ્ય બનીને ભડી જશે. પણ સમયની એક એક ક્ષણને કાઈ માગમા હથોડાયા રીપે છે આ રીપાવાનો અવાજ સાંભળુ છું. એ અવાજ સાથે ટ્યુક છેદવાનો અવાજ બળી જાય છે જાણે કાઈ મારા આ બન્ધન છેદી ગયું છે. છેલ્લો પાશ છેદાઈ જતા હું ઉપકાર માનવા પાછળ વળીને પૂછું છું ‘કાનુ, મણાલ ?’

દૂર સમુદ્ર તરફ થોડી શી પારદર્શક સ્વચ્છતાનો ખણ્ણ દેખાય છે. કદાચ ત્યાં જીવન નથી, મરણ નથી. કશાના આભાસ સરખાંથી પણ અકલુષિત એવી એ સ્વચ્છતા છે. ઈશ્વરની આખ પહેલી વાર ખૂલી હશે ત્યારે કદાચ એમા આવી સ્વચ્છતા દેખાઈ હશે.

એ સ્વચ્છતા સુધી હું મારા મરણને લઈ જવા માગું છું. એમા જો અમે જ ને નિઃશ્વેષ ભણી જઈએ તો કેવો સરસ મોક્ષ અમને મળે ! આથી હું એ દૂર દેખાતી સ્વચ્છતામા તદાકાર થવા ઈચ્છુ છું. એની સાથે તદાકાર થવું એટલે મારા આકારની રૂપાઓને ભૂસી નાખવી. હું ભૂસુ છું અને મરણ હઠીલા બાળકની જેમ ભૂસેલી રૂપા ફરી દોરે છે. આમ છતાં પેલા સ્વચ્છતાના ખણ્ણને હું દૃષ્ટિ સામેથી સરી જવા દેતો નથી કોઈ એવું વરદાન આપે ને જો હું ભીડીને ત્યાં જઈ પડું તો !

એ સ્વચ્છતાનું જ હું ધ્યાન ધરુ છું સૂર્યચન્દ્રનાં કલંક ત્યાં ઓગળી ગયા છે. ભોંકા પડેલા મરણને આપઘાત કરવાનું એ સ્થાન છે સમુદ્રે એનો બધો અજ પો ત્યાં શમાવી દીધો છે. એને તળિયે મેરુ અને હિમાલય એમનું અભિમાન ડુબાડી આવ્યા છે તારાઓની નિષ્પલક દૃષ્ટિ એમા જઈને ઠરી છે. પવન એની ચચળતામાથી ત્યાં જઈને છૂટ્યો છે.

પણ ખ ધું મરણ મો દેરવીને બેસુ છે હું જોઈ છું, એના પંજ થરથર ધ્રુજે છે. એની ભૂરી શિરાઓ કપે છે એની તગતગતી અગારા જેવી આખ પર પણ જાણે ધાળા ફિકાશની રાખ વળી છે આથી જ પેલી નિરાકાર સ્વચ્છતાને હું નિર્નિમેષ જોયા કરુ છું.

પણ તરત જ એ સ્વચ્છતા નિરુપનિદ્રિત થઈ જાડે છે. એનો વિસ્તાર સંકોચાય છે એ મારી સામે જાણે એની દૃષ્ટિ માટે છે. એ દૃષ્ટિના ઈગિતને હું સમજવા મથુ છું. એ આખનો આકાર ધારણ કરે છે પણ એની સ્વચ્છતા કલુષિત થતી નથી. બહુ પ્રાસે આવી ગયા પછી મને એકાએક ભાન થાય છે) ને હું પૂછુ છું. ‘કાણુ, મૃણાલ ?’

મારા પગના તળિયા નીચે એક પર્વત ઊગે છે એના હડીલી જિયાઈ મને તરણાની જેમ જિયકા લે છે. ચાગેચાગું વિસ્તરતી જતી વિશાળતા માગ દડી રહેવા પૂગતા પરિમાણને ભૂમતી જાય છે માગમા ગહેયુ મગણુ ન કાચાઈને એક બિન્દુ જેવું થઈ જાય છે. એ સતત ખૂચા કરીને એના હોવાની જાણ મને કર્યા કરે છે આ જાણને આધારે જ હું પણ દડી ન્હો છું માગ અસ્થિના મર્મમાથી એક ચિત્કાર નીકળે છે એના પડધા મામે મરણ દાતિયા કરે છે જિયે ને જિયે જતા કાનમા હવાનો હાહાકાર ગાળ્યા કરે છે હવાના જ તાતાણથી ગૂંથાયલી જાળમા ઝિલાઈને જાણે હું ખચી જઈ શક્યો છું પગિચિત મનાએના દપટા નીચે ઝાખા અને ઝાખા થતા જાય છે આ જિયાઈએ રક્તાય માગ દુખને પાખ ઊગગે એવી મને આશા બધાય છે. પણ દુખની ધનતા તો જિયાઈ માથે વધતી જાય છે પર્વતે મને જિયક્યો છે, પણ મેં જાણે માગમા આ દુખની ધનતાનો પર્વત તોળી ગાખ્યો છે / જિયેથી ક્યાડથી વજ્રપાત થયે એવી આશાયી હું જિયે જોઈ છું. ઉપર ખગોળગણિતના કોષ્ટકે સિવાય કશું દેખાતું નથી જાણે એક મામટા અનેક શૂંચોનું ટોણું ઉપર તોળાઈ રહે છે પવન હજી નીચે નદીઓના પાલવમા મંગાપાઈને ખેંદા છે એ બીનાશથી એ ભાગે થઈ ગયો છે આવી જ અહીં, આટલે જિયે આટલી બધી નીગવતા છે એ નીગવતાથી ગમગાઈને મગણુ એના હાથ વિનાના ખભા કુસ્તીના દગવમા કોઈ મસ્લ હલાવે તેમ હવાયે છે એનો આ ફૂંદો ગાપ જેઈને મને હમયુ આવે છે

ત્યાં નીચેથી પવન આવી ચઢે છે એના સ્પર્શ માથે જ આઝગની નીલ જવનિદા ખસુ ખસુ થઈ જાય છે. હવે પવન વધુ નડક આવતો જાય છે. હવે એ કાન પામેના વિશ્રમભાંગાપતી જેટલો નિડટ આવી ગયો છે એના સ્પર્શમા નદીના જળને ઓળખુ છું, મધગતવેળાના શહેરના સૂના ચોડની નિર્જનતાને ઓળખુ છું, સમુદ્રના અવિગમ ગટાણને સાબળુ છું ગિખગની આગી પર હું ખના પહાડને તોળાને તોળાઈ ગયો છું. અપાણિપાદ નિર્મૂખ અચક્ષુ પવનનો આધાર તો ? ત્યાં હાથ લગાવતા જ કોણ, પગિચિત સ્પર્શ વસાનો ભામ વાય છે અને હું પૂછી ઊઠું છું 'કોણ, મગણુ ?'

હવે સમુદ્ર આસુથી તરબોળી રમાલના જેવો પક્ષો છે. આદિકાળના ઘાઈ

વિરાટ સરિમ્પની જેમ પેટે ચાલતુ ધુમ્મસ ધીમે ધીમે આગળ વધે છે. એનાથી નહીં ઢ કાયેલો એવો થોડો ભાગ રાત્રિના અગ પર દિવમના ડાઘ જેવો લાગે છે. રમતા બાળકના હાથમાંથી લસરી પડીને લખોટી ક્યાક જઈને અદૃશ્ય થઈ જાય તેમ ચન્દ્ર ક્યાક દડી ગયો છે. વૃક્ષોના પડછાયા મહેલાઈને વૃક્ષોની જ બખોલમા મતાઈ ગયા છે. વૃક્ષોનો નીચેનો ભાગ જ માત્ર દેખાય છે. ધુમ્મસના ચાલવાના અવાજ સિવાય ક્યાય કશું મલળાતુ નથી. તેથી જ મરણ જાણે હાકતુ બેઠું હોય એવી એના શ્વાસોચ્છવાસની અતિશયોક્તિ થઈ જાય છે. ધુમ્મસની જીલ લંબાઈને બધું ગ્રસતી જાય છે. આ ધુમ્મસમા આદિકાળના જળ પગના સૂર્યના અત્યાચારની સ્મૃતિ છે. એ જળનો જ સૂર્ય સામેનો વિગ્રોહ છે.

એકાએક ધુમ્મસ ઝરખામા આવીને અટકી જતુ લાગે છે બારીઓ આધળી થઈ ગઈ છે હિંચકા ધુમ્મસથી ખવાઈ ગયો છે. ઘરની બધિયાર હવાને ધુમ્મસ એના બોદા ટકારાથી જગાડે છે. ક્યાકથી એ હવાનો હડમેલો મને વાગે છે આ ધુમ્મસમા હું પણ જાણે અપાણિપાદ બની જઈ છું. મને આશા બંધાય છે. આ ધુમ્મસ જ કદાચ મારામા વસતા મરણને ગૂંચળાવશે હું મરણની પ્રતિ જોયા કરું છું. એ એના ખભા હલાવે છે. ઘડીક એના પીળા દાત દેખાડે છે એની આખો હવે તગતગતી નથી પશુના જેવો એનો ઘૂરકાટ પણ આછો થઈ ગયો છે. એ પોતાના વજનને વીંટળાઈ વળ્યું છે એનો આ પગિશ્ચમ માગ પર જીલમ શુભરે છે.

આછી ભીનાશની ઝીણી ચાદરમા હું લપેટાઈ જઈ છું બાળપણમાં તાવ આવતો ત્યાગે તાવના ભાર છતાં નહીં ખીડાતી આખ પર માની આગળીના ટેંગા જે નિદ્રાને ટપકાવતા તેના જેવો આ સ્પર્શ લાગે છે. અનિદ્રાનો તીવ્ર તેજશ ધુમાડો થઈને ઊડી જાય છે ચારે બાજુથી ઘેરાઈ જવાનો આ અનુભવ વળી જ પી ગયેલી કાઈ વાસનાને જગાડે છે ધુમ્મસ એની ગલલક્ષ નિદ્રાથી ચાટીચાટીને એ વાસનાને માળે છે. એ ઈચ્છા માયું જાયકે છે ને પૂછે છે. 'ક્યા છે મરણ ?'

અરુખાને ખીજે છેડે ઊભી છે નમિતા એની રેશમી સાડી ચાદનીમા ચળકે છે. એ કદાચ કોઈકની રાહ જોઈ રહી હશે. એ ધીમે ધીમે પાસે આવે છે એકાએક મને જોઈને હસીને કહે છે . ‘ઓહ, તુ !’ કદાચ એ મને જોઈને નિરાશ થઈ હશે એની કાયા પરના રેશમની ભૂરકી નાખનારી ળડાશ—એના તન્તુઓ લળાઈને સ્વપ્નના છેડાઓ વિસ્તારે છે રેશમ એની કાયાને મુલાળપથી પ પાળી રહ્યું છે. એની સળેસળમા ગેમાચનો ચમકારો છે એ નમિતાની કાયાના ઘાટની નિર્લજ્જ ધનીને ચાડી ખાય છે એના આ કાવતરામા પવન ભળી જાય છે. રેશમની ચ ચળતા રહી રહીને વીજળીની નેમ દોડી જાય છે. મારામા જેટલા ખ ધા મગજુના મોઢામાથી લાળ ઝરે છે.

નમિતા પૂછે છે બધા ક્યા ગયા ?

મારી દષ્ટિ સમુદ્ર તરફ વળે છે. એ પણ સમુદ્ર તરફ જુએ છે. ત્યાં એકાએક પવન આવીને એના વક્ષસ્થળને ઊઘાડુ કરી નાખે છે મન્ત્રના બળે શાન્ત બેમાડી ગખેલા સ્તન ચ ચળ થઈ જાય છે. એથી નમિતા મૂઝાઈ જાય છે. કઈક અન્યમનસ્ક ધનીને એ સાડીનો છેડા ફેર હાથમા લેવા જાય છે. પણ ચ ચળ મુલાળી લીરુમી માછલીના જેવું રેશમ આગળી વચ્ચેથી સરી જાય છે ત્યાં પવન ખીજુ અળવીતરું કંટે છે એની લટ ફરફરતી એની આખોને પજવે છે. ખીજા હાથે એ લટને સરખી કરવા જાય છે એના હાથનો એ વળાક, કોણી ઉપરના ભાગની દગાઈને ઊપમી આવતી પુષ્ટતા હું જોઈ રહું છું.

નમિતા નિમાઓ નાખે છે. મરણની જીલ લપંક છે નમિતાની આખોમા પાખ ફફડાવીને ઊડી જવા ઈચ્છના પ ખીની અધીરતા છે પવન રેશમ માથે ઝાની વાતો કંટે છે એની એ શુભપુત્ર માટે ઢાને પડે છે મધદરિયે જતા કોઈ વહાણના શઢમાથી કોઈક પ્રલાપ આ પવન સાલળતો આવ્યો છે નમિતાની

કોયો પર રેશમની ઝાંય જાણે મોહકતાનું આણું આસ્તરણ બની રહે છે. રેશમ ઘણું વાચાળ બને છે. પણ નમિતા જાણે એ કશું સાલળતી નથી.

દ્વરથી કોઈને સંકેત કરીને બોલાવતી હોય તેમ નમિતા હાથ જીએ કંઈ છે. સહેજ અજાણના કહેગ પર ઝૂલે છે. એના પગ સહેજ ડગી જાય છે. એનું સમતોલપણ જતું રહે છે. કહેરાની ખીણ બાજુ જઈ ન પડે એ માટે એ મારી તરફ ઝૂકે છે ખીણ જ ફાળે એનો ભાગ માગ પર આવી પડે છે. હું જાણ છું કે એ નમિતા જ છે. છતાં માગવી પૃથ્વી દેવાય છે : 'કોણ, મૃણાલ ?'

મરણ નહોત લગી લગીને મારાં પાપને ગોધે છે, ખોતરે છે પાપ ભૂરાં પડી જાય છે, ચીમળાઈ જાય છે મરણ એને પોતાના પગ નીચે ચાપીને ઊભું રહી જાય છે. પાપને કોઈ ચહેરો નથી, આથી હું એને ઓળખી શકતો નથી, છતાં એ મારા છે એનું ભાન મને મરણ કગવે છે મારા પાપને કોઈક વાર એ વાત્સલ્યથી ધ્રુવદારા બોલાવીને રમાડે છે, ઉછાળે છે. પણ કોઈક વાર એ પાપ પર એને સહેહ જાય છે. કદાચ છેલ્લી ધડીએ એ કરી જાય !

મહાનગરની ઝેરીલી હવા માથે કોણ જાણે કેટલાય પાપ મે શ્વસી લીધા હશે ! કેટલીક વાર આ પાપ કાચખાના જેવા નાના નાના પગથી મારી શિંગઓમા ચાલે છે. કોઈક વાર કુંડાળુ વળાને હૃદયની આબુખાબુ ખેંસી જાય છે કોઈક વાર એના કુત્કારથી દઝાડે છે, તો કોઈક વાર કેવળ હુમાડાની જેમ ગૂંછળા વળાને ફેલાયા કરે છે. કોઈ પ્રિયજનનો હાથ પકડીનેય કેટલાય પાપ શું ચોરીછૂપીથી નથી ભરાઈ ગયા ? કેટલીક વાર એ બધા ગધકના ઢગલાની જેમ સહેજસરખા અગ્નિના તણખાની ગહ જુએ છે. પણ ક્યારેક બધું જ પી જાય છે. હું પાપણુ પલઢારવાની હિંમત કરું છું શ્વાસ એનો સાચો લય કરીથી પ્રાપ્ત કરું છે. મારા થ લી ગયેલા ચરણ પરિચિત માર્ગોની સ્મૃતિથી મળવળા ઊઠે છે. હનગે વરસ પહેલા દટાઈ ગયેલા કોઈ પ્રાચીન નગરમાનો અમ્મીભૂત માગે જીવ જાણે આજસ મગડીને ઊભો થાય છે એની માથે જાણે એ નગરના બધા પાપાણુ સજીવન થગે પથ્થરની તિગડોમાથી માથું બહાર કાઢીને ભૂતકાળ શ્વાસ લેગે વર્ષોના ધણુ પાછા વળગે.

એકાએક બધો ભાર હળવો થઈ જાય છે. લોહી ગાતુ ગૂંજતું વહેવા લાગે છે. આખ આ મૃદ્ધિનું સ્વપન ગાતી જાય છે હાથ પથ્થરના થાંભલાનેય વળગીને વ્હાલ કરવા અધીંગ બની જાય છે આગળાઓ મંદિરના વટની જેમ અંતૃત થઈ ઊઠે છે. મને આશા બધાય છે કે હવે મારી વાણી શાપમુક્ત થશે. હું એનો સજીવન થવાનો ધનકાર માલ્લું છું. કાન મારીને આંસળું છું ચકિત હરણના જેવા ગબ્દો ફૂદી પડે છે ‘ક્યા છે મૃણાલ ?’

કોઈ વાર હું પથ્થર ભેગો પથ્થર થઈને રહેવા જઈશ. પથ્થરમાં એક પ્રકારની શાશ્વતતા છે. સૂર્યથી પીગળી નહીં જવું, ચન્દ્રથી લોભાઈને પણ રૂપાણુ ખોઈ ન ખેસવું, ચાંદનીના બહુઈ સ્પર્શો સપનું બનીને ઊડી ન જવું, જળની થપાટોને સ્નેહસ્પર્શો ગાણી લેવો, જળના અવિસ્ત પ્રણયનિવેદનને સાલળ્યા કરવું, હૃદયને એવું તો સંતાડી દેવું કે બધા મને હૃદયહીન જ માને, ઉવળ વજ્રપાત જ હૃદયને ભેદે, પવનની ચંચળતાને સહી લેવી, ફરી એનો હાથ આલીને સ્વૈરવિહાર કરવાની ભૂલ ન કરવી, વીજળી હૃદય ભેદવા આવે તો બાણે કશું બન્યું જ નથી એમ માનીને મોઢા થઈને ખેસી રહેવું, જ્યાળામુખી અને ઉલ્કાની સ્મૃતિને માથું ઊંચકવા જ ન દેવું—

મરણ મારા આ તરંગને સાલળે છે, ખંધું હસે છે પછી પોતે બાણે પથ્થર હોય એમ નિશ્ચલ થઈ જાય છે. મને એનો ભાર વધારે લાગવા માટે છે એનો આ ઢોંગ વધારે ચાલતો નથી એક પથ્થર ખીખ પથ્થરને નિષ્પલક જોઈ રહે તેમ એ મને જોઈ રહે છે. જળની ધારા બે પથ્થરને જોડે છે, કોઈ વાર જળ પથ્થરને ખોળે ખેસાડીને લઈ જાય છે. પણ હું નદીકાંડાનો પથ્થર નથી નદી એનો પ્રવાહ બદલીને દૂર જતી રહી છે. માણસને આગળી ચીંધી રસ્તો બતાવતો હું સીમાડાનો પથ્થર નથી માનવીના સંપર્કથી હું બહુ દૂર છું. પથ્થરે જોડે પણ ચણાઈ જવા જેવો મારો નિકટનો સમ્બન્ધ નથી. પાસેના પથ્થરની અને મારી વચ્ચે પોલાણ છે, જેમા પવન એના અળવીતરા ફેરે છે, કોઈ વાર એ એમાથી હૂં હૂં કરતો ભાગે છે દૂરથી કોઈને એમ ભાગે કે પથ્થરો જ ખોલ્યા કે શું ! પણ અમે આકાશના નક્ષત્રો કરતાં વધારે મૂળા છીએ. બે નક્ષત્રો વચ્ચેનો શન્યાવકાશ ઘનીભૂત થઈને અમારી કાયામા સમેટાયો છે સૂરજના થીજેલા ટીપા જેવા અમે અહીં વેરાયેલા છીએ પવન અમને તીક્ષ્ણ બનાવવા મથે છે, અને અમે અમારી કંઠોર તીક્ષ્ણતા બદલ ગાળ ખાઈએ છીએ પવનની આગળી મારી કાયા પરથી આધળો અક્ષર ઊઠેલો તેમ કશુંક ઊઠેલવા મથે છે, ઊઠેલતો ઊઠેલતો પવન લવતો જાય છે હું તો એનું કશું કાને ધરતો નથી, પણ કોઈ વાર એના એક સરખા ગુજનનું ઘેન ચઢે છે, કોઈ વાર જળના એક સરખા ખળખળ નાદનું ઘેન ચઢે છે. એ ઘેનને વશ થઈને હું ખોલી ઊઠું છું ‘મૃણાલ !’

હ્યાદવી કોઈ ગાતુ હોય એવું મક્કળાય છે પશુ એના સૂરમા ધનુષ્યમાથી વેગથી છૂટીને હવાને બેદી જતા બાણની મીટી વાગે છે. કેટલાક સૂરમા વહેલી સવારે ઝરતા ઝાકળના જેવી બહુ આદર્શતા હોય છે. આ ગીતના સૂરમા તીક્ષ્ણ બેદનતા છે. એ સૂરને હૃદયમા પાણીને રમાડી શકાતો નથી કેવળ એના વેગનો સિંચાટો મને ઉઝરડી જાય છે. એનો અમયમાટ જાગે એ સૂરના પડધા પાખા કંઠે છે એ સૂર જાણે એકાદી છે એ આકાશમા આકાશ બનીને વિખેરાઈ જતો નથી જેને એ બેદે છે તેમા એ તદ્દાકાર થઈને સમાઈ જતો નથી એની પૃથક્તાની આગી એમા બૂ પી જાય છે અને પછી એ સૂર પેલા બાણની જેમ વૃજ્યા કરે છે.

તેહ છુ તો આ સૂર સાબળના મગણુ ફરીથી દાન કટકટાવી રહ્યું છે. કદાચ તાલ આપવાની એની એ રીત હો. એના તાલની ટર્કશતા હું માનજ્યા છુ છુ. પેલો ગીતનો સૂર જાણે હજી કશું લક્ષ્ય બેદી શક્યો નથી, હજી એ એટલા જ વેગથી કેવળ આગળ વધે જાય છે. એની પ્રલમ્બ શરાર શ્રુતિ વધુ ને વધુ તીક્ષ્ણ બનતી જાય છે. એ વધુ ને વધુ મૂઢમ બનતો જાય છે. એની આ મૂઢમતા મને લોલાવે છે હું એકાએક ચચળ બની ઊઠું છુ. બે ટોડના ગોળાદારમાથી, ધનુષાકાર બે હોહ વગ્યેથી, છૂટીને ધીમે ધીમે સૂરમાથી સૂરમાર બનીને અદૃશ્ય થઈ જવાની લાલસા જાગે છે આ વિઘ્નજનાથી હું હયમચી ઊઠું છુ.

માર્ગ આ રિચિતિ જોઈને મરણના દૂદા ખભા ફરી હાવવા વાગે છે. એના દાતમાથી સિસોટી વાગવાનો અવાજ મક્કળાય છે, હું મારા મનને સમજાવું છુ એ સૂર હવે પાછો વળવાનો નથી એ સૂર ત્યા પેલા સમુદ્રના અન્નગમા જઈને સમાઈ ગયો હો એના અમ ખ્ય તરંગોમા એના તરંગવર્તુળો ચર્મી ગયા હો. પાણુ હૃદય તો આ કશું રવીકાગતુ નથી માટે ટીકા લેવાદેવા નથી એમ માનીને હું જડવત્ ઊભો રહું છુ

વળી બધું સ્વપ્ન થઈ જાય છે. એક અપેક્ષા ધીમે ધીમે આકાશ લે છે એ સૂર પ્રદક્ષિણા કરીને પાછો ફરે તો એને મારા હૃદયમા આવકારુ, પછી બસે એ બૂ પી જઈને થગથગ વૃજ્યા કરે હું એ આન્દોલનોને માનજ્યા હજી કદાચ એ આન્દોલનોમા જ ફરીથી સાબળ એ નામ : સ્વચ્છ

સામેની દીવાલ પર એક સાથે ઘણા પડછાયા ઊપસી આવે છે. કદાચ બધાં પાછા આવ્યા છે ફરી બધાના અવાજ રણુકી ઊઠે છે. ચીદડ બિયરના શીશા ઠલવાય છે. એ ગ્લાસના ડહોળાયેલા રતુમડા રંગમા હાડીઝુમ્મરનો પ્રકાશ તરે છે. અસ્થિર હાથોમા એ ગ્લાસ હાલે છે, જલકાય છે ગ્લાસ ટીપોય પરથી ઉઠાવતાં નીચે નાનુ શુ વર્તુળ છપાઈ જાય છે ધુમાડાની રેખા જાયે જાય છે. પછી રેખા નથી રહેતી, એનું જાણે એક વાદળ બંધાઈ જાય છે મેધાની આખોમા અસ્થિરતા છે એ બિયરનો ગ્લાસ હોઠે માડે છે. એમાથી થોડો બિયર પીતા પીતા હોઠની બહાર ગ્લાઈને દાઢીની અણી પર થઈને બે સ્તનની વચ્ચેના ખાડામા ઊતરે છે મનોજ એની જીભથી એ ખીયગ ચાટી લે છે. બધા ખડખડ હસે છે મેધાની મદ જ્યોતના જેવી આખ ટમટમ્યા કરે છે કોઈ મેધાને પૂછે છે ‘સુધીર નથી ?’ મેધા ખભા સ કોરીને કહે છે • ‘હુ શુ જાણુ ?’ પછી ઘોઘરા અવાજે કહે છે • ‘હશે કોઈ મેરી, ડાલી, રોશન કે રીટા સાથે’ મનોજ પૂછે છે • ‘કાલે અમે સવારે ચાર વાગ્યે અહીં લઈ આવ્યા ત્યારે તુ બારણુ ખોલવા પણ ઊભી નહીં થઈ ?’ મેધા વિચિત્ર ડચકારો ખોલાવીને જવાબ આપે છે પછી એ ઊભી થઈને લથડતે પગલે ઝરખામા આવે છે. એની પાછળ પાછળ આવે છે અમિતા અમિતા એનો હાથ પકડીને આધાર આપે છે. હુ એકાએક ખૂબ ખિન્ન થઈ જઈ છુ. મને થાય છે અદર જઈને હાડીઝુમ્મર ફેાડી નાખુ, ગ્લાસના ચૂરેચૂરા કરુ, આ બધાની સડેલી ખોપરીને તોડી નાખુ, એના પર દારૂ છાડુ ને પછી દીવાસળી ચાપીને ચાલ્યો જઈ—

આકાશમા ચન્દ્ર દેખાય છે, ના દેખાતો નથી પણ સભળાય છે કોઈનાં હીબકા જેવો. હુ ચાદનીમા મેધા અને નમિતાને ઊભેલા જોઈ છુ. મેધા આસુ સારી શકતી નથી એનાં આસુ શીશાના ગઢા બનીને એના ભારથી એને જાણે આ ઘરમા જ જડી દે છે કેટલીય રાતે અમે એકબીજાથી અજાણતા અહીં ઊભા ઊભા દુઃના સમુદ્રના આલાસને જોઈને અમારી આખો ભીની કરી છે મારામા

કોઈ વાર શન્યતાનો ઈન્દ્રિયધન રપર્શ થાય છે. કોઈ પુષ્ટ સ્તનની કે નિતમ્બની મુડોળ ગોળાકાર એવી એની આકૃતિ મારા બે હાથ વચ્ચે ગોઠવાઈ જાય છે. એના સુખદ દાખયા મારી હથેળી સ્વરવી જોડે છે. મારી આગળીઓ એની માસલતામા જોડે ને જોડે લપાઈ જવા છૂટે છે પણ પછીથી કોઈ કાચા કળને બચકુ ભરીને એની તૂરી ખાટાગને ચાખવાનું મન થાય તેમ એ શન્યતાના પર મારા દાત બેસાડવાનું મન થાય છે. મારી એ છચ્છા સાને મગ્ણુ ધૂરકિયા કરે છે. મેધા શન્યતાનો જુવાળ બનીને મારા પર છલકાય છે ઘડીભર એના ઉછાળા સાથે હું જીંઘું છું. જીંઘાને નયો પરપોટો બની જઈ છું. પણ એ પગપોટાની અંદર મગ્ણુનો ચળકાટ દેખાય છે વળી એ જુવાળની સાથે હું નીચે પડું છું. એની હબર હબર આગળીઓ પ્રમારીને ગેતીને બાઝી પડતા કીણવાળા જળ જોડે હું પણ પ્રમરી જઈ છું હાથ નીચેથી લીની રેતી સરી જાય છે, મોજુ ત્વગિત ગતિએ લાગી જાય છે, કેવળ કીણુની ઘોળાગ જેવો હું રહી જઈ છું

પણ શન્યતાને નક્કર અપારદર્શી વિસ્તાર રૂપે પણ જોઈ છે એ વિસ્તારનો કોઈ છેડો દેખાતો નથી. એ શન્યતાના ખડક પર એના નકાગને કાતગવાનું માહમ્ પણ ક્યું છે, પણ લોહિયાળ આગળા લઈને પાછો ફર્યો છું શન્યતામા તદ્દાકાર થવા જતા જ ફરી ફરી એના ઉદ્વેગલર્થા હડમેલાથી દૂર ફેંકાતો ગયો છું. મારા વિચારોને શન્યતાનો પામ બેઠો છે, તેથી જ તો કોઈ વાર આ શન્યતાથી બચવા ગાદ વનની સિનગ્ધ નિખિડ ધાયા જેવી કોઈ આખની માયાનું આશ્વાસન લેવા પણ લોભાયો છું. અન્યમનસ્ક બનીને કોઈએ પ્રેમના બે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હશે તો તેના વડે આ શન્યતાને ગિજવવા સિવાય મેં કશી સ્પૃહા ગમી નથી

પણ આજ સુધી એ શન્યતાના મર્મને હું પામ્યો નથી આવી કેળળ આગળી જવું, અદશ્ય થઈ જવું, નિશ્ચિહ થઈ જવું એવી વાસના મેં મેવી છે. એ વાસનાને મેં અનેક રીતે બહેકાવી છે, એને આજ સુધી કળળી જવા દીધી નથી છતાં હું શન્યતાને મારાથી અળગી કરીને જોઈ છું તે જ એની ને મારી વચ્ચેના અન્તગને પ્રકટ કરે છે શન્યતાની અને મારી વચ્ચે દ્વંદ્વ હજી માટે અનેક જન્મો મૃતવાના ગહેગે કદાચ તેવી જ હું કોઈ વાર ગમ્મો ઉચ્ચારવા મથું છું, પણ શબ્દ ઉચ્ચારવા જતાં હોટે આવી ચંદ છે 'મગ્ણુ'.

આને ઈશ્વર આવીને કાનમા કહે છે : ‘મારે માણસ થવું છે.’ મને લાગે છે કે એને માટે કોઈ કીમિયો શોધી કાઢવો જોઈએ ગર્ભવાસનું જીવે મસ્તકે લટકવાનું દુઃખ, જન્મ્યા પછીનું રુદ્ધન, શિશુકાળની અસહાયતા—આ બધું એ સહી શકશે ? સૌથી અધરુ કામ તો એને માટે આસુ શોધવાનું છે

પણ એને માટે, માનવી જ કરે એવા આગવા, થોડાં પાપ શોધવા પડશે ઈશ્વરના પાપમા અમાનુષીપણું રહેલું હોય છે. હું આવી ચિન્તામા પડી જાઉં છું ઈશ્વર મારી સામે યાચનાભરી દૃષ્ટિએ તાકી રહે છે. એ માનવસ્પર્શને ઓળખે, થોડું કે મેઘાના નિશ્વાસથી દાઝે, નમિતાના રૂધિલા આસુના ભારને ઓળખે, સુધીરની શ્વેતમનસ્કતાને તળિયે રૂબરૂ મારે, અશોકની વિક્ષણતાના છીછરાપણને જાણે, અને મૃણાલ—

આ ક્ષણે મ્હાન ચાદનીથી આચ્છાદિત પૃથ્વીના મુખ પર જે ગ્લાનિ છે, ઉદ્વેલિત સમુદ્રના અન્તરમા જે વિક્ષોભ છે, હવામા વ્યાપી રહેલો જે હાહાકાર છે, સૂર્યની પૃથ્વીના દુઃખ દૂર રહીને જાણ્યાની જે બળતરા છે—આ બધું સમાવવા નેટલું ઈશ્વરનું હૃદય વિશાળ કરવું જોઈએ. માણસ થવા ઈશ્વર મથ્યો છે, એના અવતારોની કથા જાણીએ છીએ. પણ અસારે કદાચ એની પાપબુદ્ધિનો ભાર વધ્યો છે, અસારે માનવ ભેગા થઈને સહાનુભૂતિ પામવાની એની લાચારી વધી છે

એ આણું છે, વિભુ છે. સૌ પ્રથમ તો નિકટનું પણ કોઈ ન સાલજે એમ સરી જતા આછા નિઃશ્વાસરૂપે એણે આવવું પડશે. પછીથી આછી આસુની ઝાંઝરૂપે આખમા વસવાનું શીખવું પડશે માનવી જે ભાર ઉપાડીને ડગલા ભરે છે તે પ્રમાણે એને ચાલવાનું શીખવું પડશે.

હું ધીમે ધીમે સરી જતા ઈશ્વરને જોઉં છું. કદાચ આ એનો ખાલિશ તરંગ જ હતો. મરણ આ બધું સાલણીને મોહું ફેરવી લે છે ઈશ્વરને સરી જતો જોઈને વળી એ હસવું થાય છે. ઈશ્વર કેટલી કલુષિતતા સહી શકશે ? મનોજ, અશોક, મેઘા, નમિતા, ગોપી—સૌ એકબીજાને પોતાના આગવા કલક વડે ઓળખે છે. કલકને ભૂષણ બનાવ્યા વગર ધારણ કરવાનું સૌથી અધરું છે પણ એવું જ કશુંક તો વું કરવા નહોતી ગઈ ને, મૃણાલ ?

હું જોઈ છું એ ચહેરાઓ—ખુદની કરુણાથી નહીં, શિવના ક્રોધથી નહીં. વિધ્વંસની 'હું બધું સમજું છું' એવી ખંધાઈથી નહીં. એ બધા માનવશરીર—ઈન વેરિયસ સ્ટેઈજસ ઑવ ડિકમ્પોઝીશન વર્ગોથી મેદ એકઠો કરે છે. આખો નીચે કાળાગ, વાસનાને લપલપ ચાટવા માટે અધીરા હોઈ, મન્દતેજ આખોમા આણેલો કૃત્રિમ ચમકાગે. ગોપી હસે છે—એક સાથે અનેક ટીસ્યૂપેપર પવનમા ખખડતા હોય તેવું. વળી પોતાનું હાસ્ય પોતામા જ મંદુકીને મૂકી દે છે—કરી કોઈ વાર કામમાં આવશે એવી ગણતરીથી. મેઘા હમતી નથી, એ આખોથી જોતી નથી. એનું શરીર અન્યના સ્પર્શથી જ શ્વાસ લે છે, નહીં તો જડ થઈ જાય છે મનોજ એની સ્થૂળતામા જ દટાતો જાય છે. એની આખો અર્ધી દટાઈ ગઈ છે. એનો અગળ માસના ઢગલાને ખચેડતો હાકતો હાકતો બહાર આવે છે વધારે પડતા પાકેલા ફળની પોચટતા એનામા છે. અરોઠ બધું જ સગળ શકે છતાં જાણી કરીને કશું ન કરવાના આલિંગનની ખુમારીને પ પાળ્યા કરે છે, એ ખુમારી કોઈ વાર એને જ કંપે છે ત્યારે એ વાચાળ બને છે. ફાડી નાખેલા કાગળના ટુકડાઓ ઊંડે તેમ એના શબ્દો ઊડી જાય છે નમિતા પોતાને જ પોતાના ગર્ભમા ઉછેરી રહી હોય એવી ગમ્ભીરતાથી કરે છે. મનોજ પોતાની ધૂર્ત આખોને ગોગ્લસથી હમેશા ઢાંકેલી રાખે છે, એના હોઈ હંમેશા એ કશુંક ચાવતો હોય એમ હાત્યા ઢગે છે અગોઠ દૂર દૂર નજર નાખતો હોય તેમ જોયા કરે છે પણ એની આખો છીછરી છે ગોપી હાસ્યના છેડાથી બધું સાધવા જાય છે. બધું એની પકડમાંથી પડી જાય છે વળી હસીને એ બધું સાધવા મથે છે મેઘા એની ગાઢ વન જેવી નિબિડતાવાળી કાયામા ક્યાંક ઊંડે લપાઈ જવા મથે છે

હું આ ચહેરાઓ જોયા કરું છું મરણ એ જોઈને હસે છે આ બધા વચ્ચે જ એક બીજો ચહેરો હતો. નમણું મુખ હતું—હું આ બધા વચ્ચે બેસતો એ દષ્ટિ, એ ગળદ ગેજ ગેજ સધરતો. પછી એક દિવસ જોયું તો એ બધું ક્યાંક સરી ગયું હું સાવ વજન વગરનો થઈને કે કોઈ જવા લાગ્યો. ત્યાં મરણે એનો ભાર ચાખ્યો આ બધું તું જાણે છે ને મૃણાલ ?

ટોળે વળેલા વિધાદના ઝુડ એના કાળા ગણગણાટથી મારા કાનને ભરી દે છે દૂરનો સમુદ્રનો આલાસ એનાથી ઢ કાઈ ગયો છે કદાચ આ ઝુડ માગમા ખીલી રહેલા પેલા ઘાની ગન્ધથી જ ખે ચાઈને આવ્યા હોય એવું લાગે છે પહેલા તો મારા ઘા મારાથી જ છૂપા ગહેતા ગતે કોઈ વાર એકાદ સણકે છૂપી ગીતે એની બાણ મને કરી જતો. પણ હવે તો એ પૂરખહારમા ખીલે છે એનો આ વિસ્તાર મને સ કોચે છે. હું મારા અસ્તિત્વને એક ખૂણે સ કાચાઈને લપાઈને ગહુ છું, પણ મરણની લાતાલાત મને જ પવા દેતી નથી બધું ત ગ છે, એની તાણ હું અનુભવું છું લગુર કહેવાતા દેહના બન્ધનો કેવા હડીલા હોય છે ! પણ હું કળીક આશાનું તરણ ચાવતો બેસી રહું છું એનો કશો સ્વાદ નથી પણ કેવળ પશુની જેમ જડળા હલાવ્યે રાખવાનું બાણે અનિવાર્ય થઈ પડ્યું છે.

હવા થમ્ભી ગઈ છે બારી પરથી ચન્દ્રના પગલા ચાલી ગયા છે અરખાને ખીજે છેડે અશોકની સિગારેટના ધુમાડાના ગૂંછળા આજા આજા વરતાય છે આરડામાથી કોઈ ગાનારીનો કુમરીનો સ્વગ સ લગાય છે એ સ્વર મુઠંગે ભગતો, તીરછી નજર કરતો, રિસાતો, મનાઈ જવાની ગહુ જોતો, આખરે બધા નખગ સમેટી લઈને થ લી બચ છે વળી નવો અનુનય ગર થાય છે આ અન્ધકાગમા કોઈ નિશાયરની જેમ એ સ્વર ફર્યા કરે છે પછી એકલા પડી જવાનું બાન વતા ગભરાઈને આછો બનીને કોઈક દરમા લપાઈ બચ છે

મેઘા પાસે આવીને પૂછે છે ‘સુધીગ ક્યા છે ?’ પણ એ પ્રશ્ન નથી, એક રટણ છે એ ઉત્તર ગોષ્ઠી નથી હું જોઉં છું — એની કાયામાયી પ્રમાદની ઘેરી ગન્ધ આવે છે. વનમા કોઈ અઝળક્યું ફૂલ એની ઘેરી વામ્બધા આપણને મૂઝની નાખે તેવું એ છે કદાચ એ પોતે પણ એનાથી અઝળાતી હશે. એ પ્રશ્ન પૂછીને સ્થિર દષ્ટિએ સમુદ્ર તરફ જોઈ રહે છે એ વિધાદના ઝુડને માગ ઘાની ગન્ધ ન આવે તેની ચિન્તામા છું ત્યાં મને એકાએક યાદ આવે છે મેં મારી મામે જ ભેલેલી મૃણાલને પૃછ્યું હતું ‘તું ક્યા છે, મૃણાલ ?’

ચન્દ્ર ઢળી ગયો છે. અન્ધકારમા મારો પડછાયો સ ફેલાઈ ગયો છે. હવા એના સ્પર્શથી મારા શરીરની રૂપરેખા મને ઓળખાવ્યા કરે છે. હું મારા મોઢા પર હાથ ફેરવું છું. નદીઓ અને પર્વતો યતાવતા ફાઈ ભૌગોલિક નકશામા હોય છે તેવી રેખાઓનો સ્પર્શ મને થાય છે. જીપમેલા હાડકા વચ્ચેના જોડા બનેલા ખાડાના પોલાણુમા આગળીઓ સરી પડે છે. એ પોલાણુમાથી એ કશું લઈને બહાર આવતી નથી લુગ્ગુ મગ્ગુ હસે છે આ પોલાણુમાં એનો પડધો ગાળે છે. મારી આગળીના ટગવા પર દીર્ઘકાલના અનેક સ્પર્શોના ઇતિહાસ વણુલુ માથેલા પક્ષો છે. એ ટેરવાઓ વાચાળ બનીને એ બધો ઇતિહાસ ઉઢેલવા બંધ તે પહેલા જ હું હાથ પાછા ખેંચી લઉં છું. પણ કોઈ અત્યંત નાના પંખીની જેમ માગ ટેરવા પાખો ફફડાવ્યા જ કરે છે. માગ વ્યક્તિત્વની બહાર ચાલી જઈને સ્પર્શની નિકટતાના સન્ધિસ્થાને મિલનો રચવાનું કામ ટેરવાઓનું છે. હવે જ્યેવળ પોતામા સ ફેલાઈ ગૂચળું વળીને એ દીર્ઘકાળથી પડી રહ્યા છે એ ટેરવા સ્પર્શના જે સ ફેતો લાવના તેને ઓળખનારી એતના મરણના ભાર નીચે કચડાઈ ગઈ છે. થોડી જ ક્ષણુમા માગ મોઢાના સ્પર્શની જે સ જા અલપજલપ પ્રાપ્ત થયેલી તે ભુ સાઈ બંધ છે. વળી આ અન્ધકારમા નિશ્ચિદ્ધ છતાં જ્યેવળ વજનને લીધે હોવાપણુ ટકાવી રાખીને હું જીભો રહું છું

પ્રભાત તરફ ઢળતી રાતનો પ્રહર કઈક હળવો બને છે. અન્ધકાર કઈક પાતળો પડવા માડે છે આવે વખતે મગ્ગુનો ઉત્પાત વધી બંધ છે આવે વખતે એ બજે રૂધાઈને તરફડવા માડે છે પહેલા તો ઘાંગી વાગ આવી ક્ષણે જ એની જોડે યુદ્ધ માડીને એને પરાસ્ત કરીને હાકી દાઢવા જેટલો મારામા ઉત્સાહ હતો પણ એના ગયા પછી એને સ્થાને જે નવું પોલાણુ ઉદ્ભવે તેને ભગી દેવા જેવું મારી પામે શું છે ? એવું કશું જડ્યું નથી તેથી જ તો એ યુદ્ધ કરવાના ઉત્સાહને મે ઢળૂં દીધો છે. મરણુ આ બજે છે તેથી ખ ધુ હમે છે પણ કોઈક વાગ અર્ધમૃત્યુતા અને નિગાનાના ભાગની નીચેથી મહેજ બહાર નીકળીને હું પ્રતીક્ષાપૂર્વક મીટ માડીને પૃથ્વી જિંદુ છું . 'તું મારી સભરતા ન બની શકે, મૃણાલ ?'

ઘરને રસ્તા સાથે એકાકાર થઈ જતું જોઈને હું બહાર નીકળી ગયો છું. ઘરમાં પડતા પગલાનો અવાજ અને રસ્તા પર પડતા પગલાનો અવાજ જુદો હોય છે. રસ્તા પરના પગલા દિશા ગોઠે છે એ પગલામાં લાગે સુધી જવાની તત્પરતા હોય છે. એ પગલાના લય અનેક પ્રકારના હોય છે. ઘરના પગલા એક દીવાલથી બીજી દીવાલ સુધી જ જતા હોય છે. બહુ બહુ તો એ ભિન્ન એળગે છે બારી આગળ આવીને એ અટકે છે. એ પગલા બીજા પગલાને છેદતા નથી, કોઈ વાર એ પગલાઓ એકબીજાને આધાર આપે છે આથી એ પગલાનો ભેગો સૂર સંગીત બની જાય છે.

પાશુ હવે તો ઘર પર રસ્તો ફરી વળ્યો છે. દીવાલો ખૂંધી બનીને જૂદી ગઈ છે ભિન્ન પર ઘરને રસ્તો દોડી ગયો છે દીવાલોના જૂઠવા આવે બારીઓ પણ પોતાની મીઠામીઠા ખૂંસી નાખીને રસ્તાની લંબાતી બે અમાન્તર રેખાઓમાં ખોવાઈ ગઈ છે. દીવાલ વચ્ચેના મુઠ્ઠા અને ગોગલાના અવાજો હવે રસ્તાના કોલાહલમાં નિરાશ્રિત બનીને સૌ કોઈની અડકે ચઢીને ક્યાના ક્યા કે કાઈ ગયા છે. અધીગઈથી બારણું ખોલી અદર પ્રવેશવું, બારીએ ભિન્ન રહી પ્રતીક્ષા કરવી, બારણું બંધ કરી એકાન્તને નિમિત્ત સહચારથી તત્તલમત્ત કરી નાખવું, આકાશની દખલગીરી છાપગથી ગેરવી, સૂર્યચન્દ્રના પ્રવેશ પર નિયત્રાય રાખવું—આ બધી માયામાયી એકઝાટકે હું બહાર કે કાઈ ગયો છું. રેલવેના પાટાની જેમ હું ક્યાય જતો નથી જાણે છતાં દોડ્યા કરું છું.

આસ્ફાલ્ટના રસ્તાની નિષ્પ્રાણતા મારા પગના તળિયાંને પછડાયા કરે છે સુલાયમ રેશમી ધુળને ખોળે પગ પડતો નથી. જીસ દાહીને હાંકતા રસ્તાઓની આધળા દોડને હું વિવશ બનીને જોયા કરું છું. રસ્તાના વળાંક મારા મનમાં પ્રલોભન જગાડે છે. ત્યાં ગમે તે હું છટકી જઈ એવી ભીતિથી મરણ સાધવાન બનીને મને જોયા કરે છે, પેતરા ભંગને એ બેઠું હોય છે વળાંકે બધા જાતે મારામાં અમળાય છે, ગૂંચવાય છે ને છતાં વળાંક આવે છે ત્યાં એ અર્ધવર્તુળને ખીંચે છે તો આભાસ જોઈને પુષ્કાર્થ જાય છે “કાણુ મળ્યાવ ?”

ગોપી વાગ્યા છે. મારો હાથ હાથમા લઈને એ કમ્પી ઊડતી નથી અનેક હાથનો એના હાથને સ્પર્શ થયેલો છે પણ એની આગળીઓ સાવધ છે પરોવાઈ ગયેલી આગળીઓને ક્યારે અળગી કરી લેવી તે એ જાણે છે હસતા હસતા જ એ આ કરી શકે છે. મારો હાથ હાથમા લઈને એ પ્રભાત પહેલાના પાતળા અન્ધકારમા કશુંક જોવા મળે છે પછી મારા હાથની રેખાઓને એ આગળીથી ઝાળખવા મથતી હોય તેવો ટોંગ કરે છે હમતી હસતી ટહે છે ‘તારા આગલા જન્મોની વાત મને ખબર છે તું ગણિકાના ઘરનો પોપટ હતો. જે ગણિકાના ઘરમાં આવે તેને તુ કર્કશ અવાજે આવડારતો. અર્ધો આખ બધ કરીને તુ નાયમુજરા જોતો, ઉરકેરાઈને પિંજરાના સળિયાને ચાચ મારતો, કોઈ વાર નિરાગ થયેલી થાકેલી એ ગણિકા તને પિંજરાની બહાર કાઢીને એની હથેળી પર બેસાડતી, તારી જોડે વાત કરતી, આમ મારીને બળતરા કાઢતી. એક દિવસ ગણિકાએ પોપટને કહ્યું, ‘મારી આખો ફેડી નાખ, તારી ચાચ શું એટલું નહીં કરી શકે ?’ પોપટે ક્યા લાવીને ગણિકાની આખો ફેડી નાખી. ખીજે દિવસે ગણિકાના યાગે આવીને આ જોયું પોપટ ગણિકાના ખભે જ બેઠો હતો ગુસ્સામા એ યારે પોપટની ડોક મગડી નાખી. પછી ખીજે અવતાર થયો. ગણિકા બની રૂપરૂપના અવતાર જેવી કન્યા અને તુ બન્યો બ્રાહ્મણનો પુત્ર બને હૂ છતા સપનામા એકબીજાને દેખાય. કન્યા યુવાનોને જુએ, દષ્ટિમા દષ્ટિ મારે, જે શોધે તે ન જડે ને નિરાગ થાય, યુવક બધે ફરે ને શોધે. પૂર્વજન્મની પેલી ૪ ખના છૂપી છૂપી પીડે છે ત્યા કન્યાનો લગ્નકાળ વીતી જવા લાગ્યો. બહાલસાવા માતપિતાએ તેને પરણાવી. દેવકુવર જેવો વર છે, મહેલ જેવું ઘર છે. પણ કન્યાને એન નથી, આ બાજુ પેલો બ્રાહ્મણયુવક પણ પરણી ગયો છે પેલી પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ હજી સળવળ્યા કરે છે. એને નથી એન દિવસે કે નથી એન રાતે. બન્ને ઉન્મત્ત થઈને જીવે છે એક દિવસ બંને ભેગા થઈ ગયા, દષ્ટિ મળી, તાર મધાયા પણ આ તો કળિજીગ. સ સારની જ જાળ. બન્ધન છેદે શી રીતે ? ખૂબ રહે સાચા, અકાળે મરણશરણ થયા. પછી વળી નવો જન્મ આ જન્મે તો તુ શોધીને પામી ગયો છે ને ? કે હજી સોધ ચાલુ છે ?’ હું કશું જોલતો નથી. એ એનું મોહુ માગ કાન પામે લાવીને કહે છે ‘નામ કહું ? મૃણાલ’

- નમિતાને જાણેલી જોઈ છે. એની પવનમા ફરકતી લટનો એક છેડાં ઢાઈ ગાઢ વનમા જઈને લળી જાય છે સમુદ્રના આલાસ સાથે એની દૃષ્ટિનો ચળકાટ લળી જાય છે. એનો ઉચ્છ્વાસ ઢાઈ જોયા પર્વતના શિખરની નિર્જનતાની પ્રદક્ષિણા કરતા પવન સાથે લળી જાય છે એની કાયાની રેખાઓ ઢાઈ વાર એક વિશાળ આકાશ યનીને વિસ્તરી જાય છે પણ આ બધું છતાં નમિતા નમિતા છે સમુદ્ર, આકાશ અને પર્વતની ગર્ભિમા. વિશાળતા અને નિર્જનતાથી ધુ ટાઈને એ યની છે. પણ એને ખભે હાથ મૂકીને જામા રહી શકાય. મને એવી ઇચ્છા થાય છે મરણ મોહુ બગાડે છે. અસાગં બધું સ્વચ્છ છે હું કશું ડહોળી નાખવા માગતો નથી. નમિતાની રેખાઓ સ્પષ્ટ છે.

છતાં-ઢાઈ વાર થાય છે કે આ સમુદ્ર કેરા જેવો આછો ઝીણો યની જાય તો ? આ પર્વત પાગિજ્જતના પુષ્પોના ઢગલા જેવો થઈ જાય તો ? આ આકાશની વિશાળતા સ ઢાયાઈને એક રિનંદ્ય દૃષ્ટિપાતમા સમેટાઈ જાય તો ? મારું ચાલે તો નમિતાની આજુબાજુ નાની નાની ઢીંગલીઓનું ટોળું જાણ કરી દઉં. ઢાઈ હસે, ઢાઈ નાચે, ઢાઈ નાની નાની આખે જોયા કરે. ઢાઈ નગ્ન થા, ઢાઈ શમશેર બહાદુર—એની દૃષ્ટિ આ કુવચેને ગોધે ફડબડ ઘોડા દોડે, સાત સમુદ્ર અને સાત નદી ઝોળ ગીતે જાય માત માત અગ્નિયો પણ વટાવી જાય. રાજકુવચે આવી પહોંચે ઘોડાને મોટે ઘોળા ઘોળા ફીણ ગળકુવચે મૂછે તાવ દેતા જતરે પછી તો મદ જગતા હાથીઓ ટોલે, અસગંઓ નૃત્ય કરે, કિન્નરો ગાય, વિદ્યાધરો વાદ્ય વગાડે. નમિતાની આખો હજમતી નાચી જોડે

પણ નમિતાની દૃષ્ટિ રિચક છે. એના પર મારા પડછાયાની હાયા પાગ હું પડવા દેતો નથી પણ નમિતા જો જોલે, નમિતાના હાથ જે ચચગ બને, લળાય, નમિતા જો હસે—હું અને આશાઓથી ચચગ યની જીરું થુ. મારા હાથ સખવળે છે મારી આખો જીરું જીરું થઈ રહી છે અને ઘણું વાંદુ છ તો ય હોઠ તો જોલી જ દે છે ‘મૃદાસ !’

એકાએક વસ્તુની નક્કર અપારદ્શકતા ઓગળતી જાય છે, રહી જાય છે
માત્ર ન્યૂનતમ અસ્તિત્વની રૂપરેખા.

કેવળ હું મારામા ગ ઠાઈ ગયેલા મૃત્યુના ભાસને લઈ ઊભો છું. આ રૂપરેખા વ્યક્તિત્વના આગવાપણાને ભૂંસી નાખે છે. વૃક્ષ તે વૃક્ષ છે, માનવી તે માનવી છે. નદી થોડી દોડતી રેખાઓ છે. આકારો બધા અબરખના પડ જેવા પાતળા અને ખરડ બની જાય છે પતંગના કાગળ જેવો પવન હાલ્યા કરે છે. પૃથ્વીના બધા જન્મે દૃષ્ટિ આગળ ખુલ્લા પડી જાય છે. ધાતુ, જળ અને ખડકા જ્યાંથી છૂટાં પડે છે તે બિન્દુ પણ દેખાય છે સમયના થર પણ હળવા બનીને કરકરે છે ધરતીક પોતો ઈતિહાસ રેખાઓમા અ કાઈ જાય છે.

ભૌમિતિક આકારોની એ ભૂલભુલામણીમા વિહાર કરવાને હું મરણને લલચાવું છું, પણ એ એની નક્કરતાને ખોવા તૈયાર નથી. મારેય એની સાથે જડાઈ રહેવું પડે છે. રેખાઓની થ ભી ગયેલી ગતિનો નકશો હું જોઈ રહું છું. ઈશ્વરના સંચારના પગલા પણ અહીં ઉકેલી શકાય છે સૂર્યચન્દ્રના બે ટપકાને હવે કોઈ નાનું બાળક રમતમા અહીંથી તહીં ખમેડી શકે એમ છે રેખાઓનું આ જ ગલ જોતાં એમાથી કોઈ ભાતને ઉપસાવવાનું અળવીતરું મારું મન કરવા તૈયાર થઈ જાય છે. પણ ઈશ્વરનો અદૃશ્ય તર્જનીસ કેત એને મના કરે છે

કદાચ રાત્રિનો શેષ પ્રહર પ્રભાતના પ્રથમ પ્રહરને મળે છે ત્યારે હમેશા નૃપ્તિ એના આ આદિ સૂક્ષ્મ રૂપમા સરી જતી હશે. માનવો, પ્રેતો અને દેવો થોડી ક્ષણને માટે એકબીજામા ભળી જતી રેખાઓ બની રહેતા હશે. વાતાવરણના પારદર્શક આવરણ નીચે આ બધું ઢ કાઈને રહ્યું છે.

જો આ વાતાવરણને ચીંતીને ફેંકી દઈ તો એનું રક્ષણ જલુ રહેતા આ બધી રેખાઓ રજ રજ થઈને ઊડી જાય, એ જોઈને હાફજોહાફજો ઈશ્વર એ બધું એકઠું કરવા દોડાદોડ કરી મૂકે, પહેલી વાર એને કપાળે ચિંતાની રેખા પડે, પછી શ કરનું કમરું ફગી બજી જાય, એની આજુબાજુ થોડા અશરીરી અવાજો એકઠા થાય, એની લ બાયેલી શ્રુતિઓ થોડી રેખાઓને એકઠી કરે, એમાથી વળી આકાર બિપસવા માટે, અને પહેલો આકાર જોઈને હું બોલી જાઉં ‘મૃણાલ ?’

માગે આ દેહ પ્રાકૃતન રમૃતિને ઉડેલી ખેડો છે. ઈશ્વરની અણુકેળવાયેલી આગળીની અસ્થિરતા ફરી દેહને ચચળ કરી મૂકે છે આદિકાળના એ ભેજ અને તેજનું નિષિઠ મિલન ફરીથી માગ દેહમાં ધનીભૂત થઈ જાડે છે શિશુ જેવી પૃથ્વીના આનન્દચિત્કાર જેવી ઝૂમતી આદિ અરણ્યોની શાખાઓ મારા દેહને હિંચોળી રહી છે દેહને ખૂણે ખૂણે આ અગ્નિયના પશુઓની ત્રાડ ગાળ જાડે છે આખાય અગને આકાશ તરફ ફંગોળતા પર્વતોની એ ઉદ્વેગ ઉત્તુગતા મારા લોહીને ઉછાળે છે. નદીઓના કોમાર્ચને ભેદના સમુદ્રનો કામાવેગ મારામાં છલકાઈ જાડે છે ઓગણપચાસ મરુતો, અગ્નિ, વરુણ, પર્ણ-ન્ય-મારી કાયાના વિહાગક્ષેત્રમાં એક સાથે વિહરી રહ્યા છે. શરીરના કાપમાં ધાતુઓનું પ્રથમ રિમત ચમકી ગયું છે સૂર્યના પ્રથમ સ્પર્શની ઉત્તરતતાનું ઘેન માગ દેહને ઉન્મત્ત કરી મૂકે છે. ચન્દ્રની માયાનો જુવાળ એને ભોંજવીને તરબોળ કરી મૂકે છે એક સાથે કટલાય વિદ્યાધરો કિન્નરો ગન્ધર્વોના નૃત્યમગીત મારી ગિરાઓમાં રણકી જાડે છે. યુદ્ધોની રમગાનભૂમિઓનો મૂનો હાહાકાર માગ કાનમાં ગાળ જાડે છે વિશ્વમે કાઈ કુળમાં વનદેવતાની ઝગઝગા હેઠળ કરેલો પ્રથમ ભીરુ પ્રણયનો ચક્રિત દષ્ટિપાત મારી આખોમાં ચમકી જાડે છે ગરુડની પાખો મારા શરીરને ફૂટે છે ઘડીભર એ જાડા ફૂવાને તળિય શીતળતા માણતુ શાન્તિ અનુભવે છે, તો ખીલ જ ક્ષણે એ વિગાળ મેદાનો પર વઈત વાતી લૂના જેવો ઉખેડ નિશ્વાસ નાખે છે. મારા હાથ અનેક વાર નેડાયેલા હાથની રમૃતિને યાદ કરીને ઉત્સુક થઈ જાડે છે મહાનગરના ગજમાર્ગો રેલ્વે પ્લેટફોર્મ, ઉદ્યાનો, સૂની ગેરીઓ, ઝૂંકણા ઝડખાઓ, મીટ મારી ગેટ્ટી બારીઓ—આ બધું વટાળની જેમ કચ્ચા લાગે છે એના વટાળ ચઢીને મગગ પણ ચકાકારે ધૂમવા લાગે છે બધું ધૂધળું બની જાય છે શરીરની મીમાંસા પણ જાણે જીરું જીરું વઈ ગયું છે ફરી જાણે આદિકાળના એ ચન્દ્રાવદાનમાં એકાકાગ થઈ જવાની આશા બધાય છે ન્યા એક હાથનો સ્પર્શ થતા બધું એક ક્ષણમાં ગમી જાય છે દેહ વર્તમાનમાં આવીને રિથ થાય છે. ફરી દોડ એનું ગટણ ગરુ કરે છે ‘મૃત્યુલ’

લુપ્ત થઈ ગયેલા કોઈ પ્રાચીન નગરના અખિંત પ્રવેશદ્વારની જેમ હું
ભિભો છું. વર્તમાનના વ્યવહારથી હું છેટે છું. મારી ક્રમાનો નીચેથી કોઈ પસાર
થતું નથી. પાયદળ, હથેલી, હસ્તિદળના પડધાઓ ગમી ગયા છે. મારી બાજુમાં
થઈને જ સસાર ચાલ્યો જાય છે. ઈતિહાસ પોતે જૂની પોથીના પાનાની જેમ
ભીડી ગયો છે હું બધું જોઈ છું. પવન મારી શન્યતાની બજોલમાં ભરાઈને
ટિખખળ કરે છે. સૂર્ય મારી રતાશને ભોંડી પાડી દીધી છે. વરસાદના ટીપા
મારી ખરતી કાકરીઓને ગણના જાય છે. મારો પડખો પણ કોઈ
લેતું નથી. મારી ભંજુરના બધાને ગભગભે છે. અસ્ત વૈભવનો આ ઉદ્ગાર
કોઈને કાને પડતો નથી.

હોવા છતાં ન હોવાની આ સ્થિતિ જ મને અહીં દાટી રાખે છે. કાળના
આગળાની છાપ ઉકેલવા વળી ક્યારેક કોઈ આવી ચઢે છે. થોડા ગજરાણીના
નામ ઉચ્ચારાય છે. સરકસનો હાથી કોઈ વાર પામેથી પસાર થાય છે તો હું
ભ્રમણામાં સરી જઈ છું. રાતે બધું સૂમસામ થઈ ગયું હોય છે ત્યાં દૂરના
બીજાં અડિયેરમાં વસતા પ્રેતનો હાકાર મારામાં વસતા થોડાક પડવાઓને
દેટાળે છે. ઉનાળાની બપોરે મૃગજળની છોળ જલકાવા માટે છે ત્યાં હું
મૃગજળ પર ઝૂલવા લાગું છું. પણ મૃગજળ મને કુળાડી દઈ ગયું નથી.
અન્યદ્વારમાં પણ મારી રેખાઓ ભૂંસાતી નથી નમિતાની અન્યમનસ્ક દષ્ટિ
વડીલર પારેવાની જેમ મારો આધાર શોધે છે હું નિમિત્ત છું, લક્ષ્ય નથી;
સાક્ષી છું, સહભાગી નથી.

કોઈ વાર કાળ હાકતો હાકતો અહીં ઘૂંટણ વાળીને બેસી જાય છે. એની
રવગતોક્તિના મારા પોલાણમાં પડવા પડે છે. એને મરણ કાન મારીને સાંભળે છે.
મધગતે એ વીતી ગયેલો સમય જીવતો થઈ જાય છે. હાથીની અંગાડી પર બેસીને
રાજ જાય છે, પાછળ હોય છે એની રૂપમતી રાણી, નર્તકીઓના ઝાઝર રણકો
જાય છે, તળલાની થાપ સંભળાય છે અનેક પદરવ હું માંભળું છું એમાંથી એક
પદરવને હું નોખો પાડવા મથી રહું છું એકાએક હૃદય ધડકવા માટે છે. એ
સાંચ નિકટ આવે છે. હું બોલી જી હું • ‘થોળી જાને, મૃણાલ ?’

પ્રકટ થનારા દિવસનો ભાર અન્યાયથી જ વાતાવરણમાં તાળાઈ ગયો છે. વૃક્ષોના મૂળ જાડે જાડે એથી કંપે છે. ફૂલની કળીની આગ્રી પાણુ એ ભાર ઝીલી રહી છે. માગમાં બેઠેલા મરણના ખભા પાણુ એના ભારથી ઝૂકી ગયા છે. અશ્વ પર ઝૂકીને એ ભાર જિભો છે અશ્વખાને બીજું છેડે નમિતા પાણુ કદાચ માર્ગ જેમ આ ભારને ઝીલતી જિભી છે. એ ભાર નીચે ચપાઈને અન્ધકાર પાતળો પડતો જાય છે. પખીના ચડચડાટની ટશગે અત્યાયથી ઉવામાં ફૂટતી લાગે છે. દૂરના સમુદ્રની સપાટી આ ભારથી વળી જતી લાગે છે

પ્રભાતવેળાએ જ ઈશ્વરનો ધા ખુલ્લો પડી જાય છે. એની ગ્તાગતે એ ઢાકી શકતો નથી. સૂર્ય એના દિરણોની આગ્રી એના પર ધમતો હોય છે. પ્રભાતની વાયુલહરીમાં ઈશ્વરના નિશ્વાસની ભીનાશ હોય છે. એના ભારથી તૃણુદલ ઝૂકી જાય છે પાણુ ઈશ્વર પામે આજ આસુ નથી, આથી મવાગનો સૂર્ય નીચો નમીને બધુ ઝાકળ એકઠુ કરીને ઈશ્વરને પાણુ મોપી દે છે કાઈ વાગ કાઈ ફૂલની પાખડીઓ વચ્ચે ઈશ્વરનું એકાદ આસુ નાનાઈ ગયું હોય છે. મદિરના ઘટના પોલાણમાં ઈશ્વરની વેદના રણકી ઊઠવા ઈચ્છે છે પવન આ ઘાની વેદનાની ચાડી ખાતો ન કંઈ માટે ઈશ્વર એને પટાવે કામલાવે છે એનો અવાજ પાણુ આ કાણોમાં મલળાતો હોય છે.

દુસ્વાપ્નોની ભૂતાવળ આ વેળાએ વ્યાપગયે લપાનીફૂપાની ચાલી જતી હોય છે બધા બાગણાની નરાડમાંથી ઉળવે પગલે લોકોની નિદ્રા મડી જવા માંડે છે આ પ્રહરે માગમાં બેઠેલો રમગોળોનો અજગર સહેજ હાલે છે, એની નિષ્પલક આખો સહેજ ખૂલે છે. કદાચ એ પોતાનો ભાગ ઉળવે કરવા ઈચ્છે છે, પણ હુસ્સુ મગસુ એની ઝીણી આંખે એના પર ગોટા બે છે.

અન્ધકાર આજો ધના બધા રગતા મુખ ખીલવા માંડે છે, ખૂના કેટલાક રગતા પર નિશ્વાસની આખપ છે, કેટલાક રગ આસુથી બુ માર્યા છે. એ નો

સૂર્યસ્પર્શ થયા પછી જ નેપથ્યમાંથી જહાર આવગે. કૂલોની બંધ પાખડીએ
વચ્ચે સૂર્યનું ઈજન ફેરી રહ્યું છે. પવન ઠાન માડીને એને ચાલણી ગ્યો છે.

(પણુ નમિતા, તુ જે જે વણુ શબ્દો ખોલી શકી હોત તે ગા માટે ન ખોલી ?
હવે તો શાન્તિ પોતાની સળ સંજ્ઞી લઈને પગલા ઉપાડવાની તૈયારીમાં છે.
માનવીઓના ટ્રોલાહલ વચ્ચે તારા એ નાજુદ શબ્દો જહાર નીકળગે નહી.
હવે તારા હોઠ એ વણુઉચ્ચારાયેલા શબ્દોના ભાગ્યી ખીડાઈ જગે એથી જ તે
રાત્રિના ગેય પ્રહરે હું પણ હિંમત કરીને હોઠ ખોલીને ખોલી દઉં છું/ 'મૃણાલ'.

પ્રભાતવેળાનો પાતળો થતો જતો નિદ્રાનો પ્રગહ અન્ધકાગમા ભળાને ધીમે
ધીમે ઓઝરવા લાગ્યો છે

સુધીર હમણા જ આવ્યો લાગે છે. એ મેધાને ઢાંઢોળે છે મેધા જાણે
 કેટલાય જન્મો જેટલે દૂર નીકળ્યા ગઈ છે. એ પાછી ફરવાનો પ્રયત્ન કરે
 છે, પણ સુધીર અધીરાઈથી એને બાહુપાશમાં લઈને ભીંસે છે. સુધીરના અંગ
 સાથે જઠકાચેલી ઉત્પત્ત ઉચ્છિષ્ટ હવાનો સ્પર્શ મેધાને અકળાવે છે. એ જાડે જાડે
 ઢાઈ અતલ સંગ્રાહીનતામાં સરી જવા ઈચ્છે છે. હુ પણ ઘણી વાર એવી જ
 મંગ્રાહીનતાના પ્રલોભનમાં ખેંચાયો છું, પણ છેક રૂખી જવાની અણી પર હોઈ
 છું ત્યારે જ મરણ હડસેલો મારીને મને સપાટી પર લાવી દે છે. ફરીથી સૃષ્ટિ
 ગર થાય છે. આદિકાળના એ અરણ્યોના પ્રવેશદ્વાર આગળ હું ભ્રમો રહું છું.
 સરીસૃપોના ટોળાને પમાર થતા જેઈ છું બધું નિઃશબ્દ છે, ગતિ નથી પણ
 ગતિનું અસ્થિર્ધિન છે ધ્વનિ નથી, એની વિલાઈ જતી રેખામાત્ર છે
 પર્વતના જિયા શિખરોની અણી પર તોળાઈ રહેલા અવકાશની નીરવ ચીસથી
 બધું હાલી જઈ છે. મારા હાથ જળની જેમ સરવા લાગે છે. આખો આકાશની
 નિઃશ્ચિન્તામાં ભીડી જાય છે. પગ ઢાઈ ગતાબ્દીજૂના વૃક્ષના મૂળ સાથે વીંટાળાઈ
 જાય છે, હૃદય એની જખોલમાં એકલું બેસી રહે છે ત્યાં ઢાઈ મસમોટા
 પખીના રાતા નહોર એ જખોલને ખોતરે છે હૃદય કંકડી જઈ છે. એ
 નહોરની તીક્ષ્ણતા મામે ટકી રહેવાય નહીં તેની ખબર છે. પખી એની
 ચાચ ધસે છે. એની ગોળ આખો ફરે છે એની પાખોની આપટ વાગે છે. હૃદય
 સ કાચાઈને કૃવળ શૂન્ય જેવું રહી જાય છે પખીના પ્રયંત્ર પડછાયા નીચે એ
 થરથરે છે જખોલનું આવગણુ ચિરાઈ જાય છે. ચાચની પકડમાં ચ પાયેલા હૃદયને
 લઈને પખી જાડે છે ગતાબ્દીઓના અરણ્યોમાં થઈને એ જાડ્યું જાય છે, કદાચ
 હવે મારામાં હૃદય ધબકતું નથી, જે છે તે પેલા પખીની પાખોનો જ અવાજ છે.
 ઢાઈ વાર એ અવાજ આછો થાય છે. જાણે એની ચાચની તીક્ષ્ણ પકડ ઢીલી પડ
 છે, ત્યારે આશા બધાય છે આખ નિ સીમતાને પોતાનામાં સમેટી લઈને પાછી
 આવે છે મારા બે ચરણ ઢાઈ નવો લય શીખીને પાછા આવે છે મારા હાથ ઢાઈ
 નવા જ સ્પર્શથી ગેમાચિત થઈને પાછા આવે છે. ત્યાં ફરીથી વાળી પ્રકટે છે,
 એનું પહેલું ઉચ્ચારણ છે મૃણાલ

સામેની વાસની જળ પવનમા હાલે છે. એના પડછાયાની બાત ભીન પડે
અ ઠાઈ જાય છે એ ઠાઈ જાયની ચિત્રદારના ચિત્ર નંબી લાગે છે. ટ્રાયુ જાણે
શાથી હું એને સહી નથી શકતો પાણુ એને ભીન પરથી ચી રીતે બૂની નાખી
શકાય ? એ પીળા વાસમાં પીળા પટેલ વાઘના ટોળા છે. એમા ક્યાંક કોંગ
લટકતો અજગર છે. એમા ક્યાંક મારુ યાળપણુ ભેગવાઈ ગયેલુ છે. એની
આજુબાજુ આજી લીલાશ પડના જળવાળી નદી છે. પાસે પ ખીઓનુ ટોળુ છે.
એ વાસની શિંગઓમાં ચ ચળ અગ્નિની આખો વપકાગ માગે છે વાસ ડાલે છે.
આખું વન જાણે ચાલી નીકળ્યુ છે. હમણાં જ જાણે શહેરની કાચી મહોલાતોને
વીધીને વાસ ભગી નીકળગે. નવજન શિશુની આંખમાંથી વાસના અકુર
ફૂટગે. રસ્તાઓ વાસમા ખાવાઈ જગે. જેઈ છુ તે માગ મગ્યુ પડ વાસ
ભેગા થઈને ચાલવા માગ્ય છે એ જે ચરણુ વચ્ચેની જખાવમા એક
નાનીશી શુકા છે. એ શુકામા ક્યાંકથી ઘોડુ ઘોડુ જળ જગે છે એ જરખના
જળને ટાઈ જીમ કાઢીને ગળી જાય છે. એ શુકામાં હનગે વર્ષાથી તપ કગે
ટાઈ જોગી ખેડે છે. હનગે વર્ષાથી એની ધુળી થયે છે. એ જોગી એની
જટામા અદમ્ય થઈને ગડે છે પાણુ એનો અગ્નિ મને હનમન ટરી મંક છે.
એને હોલવવાને ટાઈ ફૂગે હજી જડયો નથી. આ ટીપ ટીપ જગ્યુ જળ ટાઈ
પૂરતુ નથી. એનુ ટીપુય મને તો ક્યા અપમા આવે છે ! આ અગ્નિ,
આ જટાનો વિરનાગ, આ શુકા અને એનો અધકાર—આ ગધુ લઈને પડ
વાસવનનો વાસ જનીને હું ચાલુ છું -ચાલ નહીં સાય છોડી દે છે, ક્યાંક
સમય પલુ ટાઈ મહાદેવના મંદિરના થંટમા ગપુકતો સભાગાતો નથી પાણુ
વન ચાલે છે, શહેર વન જને છે, માનવી વૃક્ષ જને છે, મારી વચ્ચે કેટલીય
કેટીઓ અલોપ થઈ જાય છે. સવારના આજી ટૂંગા અનંદાગમા આ વાસને
અકુર ફૂટે છે તે મને જાણ હુક છે. એ જાગથી વીધાઈને હું નિ વાસ નાખુ છું
એ નિ વાસથી વાસના પાકા હાલી જો છે ને તગત જ હનગ પ ખીઓનુ

ટાળુ પાખ કકડાવીને કયાક જીડી જાય છે એ પાખોનો જ દૂર સાગર બની
 જાય છે. એ પાખોનું હાલતુ દૂરથી મોજના ઉછાળા જેવું લાગે છે એના
 જીજીવવાના લયમાં હું ડોલું છું માગમાં રહેલું સૂકું મરણ આ ડોલવાથી
 ખખડે છે. માગ શ્વાસમાં હું એનો આ ખખડાટ સાંભળું છું એ મારા કાનમાં
 વાગે છે આથી હું ભીત પરની વાસની લાતને ભૂંસી નાખવા ઈચ્છું છું,
 ગભરાઈ જોડેલા લીરુ શ્વાસની પાખો ખીડીને, આખો ખીડીને શાત કરી દેવા
 ઈચ્છું છું પણ પેલું વાસવન ચાલ્યા જ કરે છે, પેલા પ ખીઓ જિજ્ઞા જ કરે છે,
 મગલું ખખડા જ કરે છે. હું ગભરાઈને ચીસ પાડવા જઈ છું. શર્તાબ્દીઓના
 પોલાણ વચ્ચે એ ચીસ યોદ્ધી, ખવાઈ ગયેલા શબ્દના ખોખા જેવી પડી રહે છે.
 એમાંથી કીડીઓની હાર બહાર નીકળવા મારે છે એ હારને હું લખાતી
 ખેઈ રહું છું કદાચ એને ખીજે છેડે સૂર્ય હશે એવો ભાસ થાય છે.

નમિતા, તુ આખો ખીડીશ નહી. મારી જેમ ઉન્નિદ અને નિષ્પવક જ રહેજે તને ખબર છે આખો બધ કંઈક સાથે કટકેટલા દુઃખનો આપણામાં ભરાઈ જાય છે ? પછી તો તારી આ સુકોમળ કાયા ભૂતાવળની ચિચિયાઈથી ભરેલું અગ્નિ બની રહેજે. એ અગ્નિને કાઈ ભૂગોળ ગહેજે નહીં એની મધી જ બમિ અશ્રુપુણુ રહેજે કેવળ અન્ધકારના શાખાપત્ર જ એમાં વધ્ય જશે પછી એમાં નહીં જોગે સૂર્ય કે નહીં જોગે ચન્દ્ર શ્યામ ભૂવાની કાકડી જેવા વાગે પ્રેમ તો પ્રેતની જેમ દર મોઢતો સતાતો કુગે તે આવડી ગળેલા બે મીઠા સમગો વૃક્ષોથી ઘેરાયેલી કાઈ અષ્ટકાળી વાવના ઊંડાણમાં ઓગળતા જંગ/ નમિતા તુ બે પાપજોને મળવા દઈશ નહીં સૂર્યને પાપજોને કિનારે જીવવો પડે તો જીવવું, ચન્દ્રગળથી આખો વીધાય તો વીધાય દેવે, પવનની છત્રગમણી આગળાઓ એને કાસલાવે તો આવધ ગહેજે તારી આ બધુલી દન તો કાઈ દિવસ તુ દન અદૃશ્યને ભેગા કરી શકીશ

'ସମାପ୍ତି' ଓ 'ନା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ

ପ୍ରାୟ ୨୦୦୦ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ୨୦୦୦ ଟଙ୍କା

ସାଧନ ପଢ଼ିବା ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ସହିତ

ଅନୁବ୍ରାଜ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ - ଶୁଦ୍ଧ

272400 - 52118 2442 25 52118 0000

உதிரி அச்சு அமைப்பு 2024 ஆம்

අවසරය ඇති 20, 000 දෙනෙකුට

— 218774 03. 01. 2020

— 36 / 37

प्रश्न - संक्षिप्त.

- 67.5. £17211

હું મરણને લલચાવું છું ચાલ, આપણે વધસ્તમ્ભ પર ચઢી જઈએ. મારી સાથે તું પણ પૂજનીય બની જઈશ ચાલ, આપણે અગ્નિશય્યા પર પોઢી જઈએ, મારી સાથે તું ય તારી નિષ્પલક પાપણોને બંધ કરી શકીશ. ચાલ, આપણે પુરાણકાળના કોઈ વિસ્મૃત મહાલયની જેમ દટાઈ જઈએ મારી જેમ તું ય અદસ્ય બની જઈ શકીશ ચાલ, આપણે પત ગિયા બનીને, પવનમા લુપ્ત થઈ જઈએ, મારી જેમ તું ય અશરીરી બની જઈશ, પણ આ સાલણીને ખંધુ મરણ હસ્યા કરે છે. એના હસવાના કંઈશ અવાજથી રખેને નમિતા ચોક્કી જિંદે એ ભયથી હું એ અવાજને મારામા સગોપી દેવા ઈચ્છું છું, પણ આધળા ચામાચીડિયાની જેમ એ મારી અદર ગોળાકારે ફર્યા જ કરે છે. મરણને માગમા ઉછેરવાનો આ પરિશ્રમ અસહ્ય થઈ જિંદે છે પણ એ ભારને ઓગાળે એવો કોઈનો સાચો ક્રોધ પણ હું પામ્યો નથી નહીં નાણાના ઝાટ ખાઈ ગયેલા સિક્કા જેવા ઉછીના લીધેલા પ્રેમના બે ગખ્દો હજી પૂરતા ઝેરી નથી બની શક્યા કોઈ વાસનાએ પણ વિઢગળ પશુના જેવી ઉગ્ર હિંમકતા કેળવી નથી આથી દાત અને નહોર વગરના આધળા રાક્ષસ જેવો હું મારા વન્ધ્ય ગૈયથી મરણને પ પાળી રહ્યો છું. ઉગ્ર શાપ વહોરી સેવા જેવું કોઈ પાપ પણ હું ઉછેરી શક્યો નથી મારી સામાન્યતાને ખોળે આ સામાન્ય મરણ ઉછેરી રહ્યું છે એના દુઃખ હાથના પર આંગળીઓના ટશિયા ફૂટવાનો અણસાર વગ્નાય છે એની નિષ્પલક આખોમાની રતાશનો ભડકો હવે વધતો લાગે છે એનો ફુટકાર હવે મારી લાગણીના વનોને ફરમાવતો બળ છે પ્રાચીન ખડરમા લંદર અને ધુવડની જેમ અમે એકબીજાથી લપાઈને રહેવા મથી રહ્યા છીએ પણ હમણા જ સળગી ગયેને ૬ થી એવા લાગતા દેહસ્ફુગ્મ જેવી એની આખોએ મને ગાંધી દાઢ્યો છે તે હું જાણું છું માટે હું એને લલચાવું છું, કામલાવું છું પણ—

ઈશ્વરના મનમાની કોઈ ધનીભૂત શકાના જેવી તોળાઈ રહેલી આ ગત ધીમેધીમે ઝાકળના લઘુદ ચરણે ચાલવા માટે તે પહેલા, મૃણાલ, માટે તને માગમા વસતા એક પડછાયાને તાગમા ઉછેરવા આપવો છે એ દાન માટેનું આ જ ઉત્તમ મુહૂર્ત છે. અધારથી લિપ્ત આ પ્રદાગમા તુ કેવળ મને એક આદ્રતિ રૂપે જ જોઈ શકશે વ્યક્તિરૂપે નહીં હું પણ તારી આખોના રહસ્યને જોઈ શકીશ નહીં, તુ કદાચ જાણતી નથી, પણ પડછાયો ઉછેરી શકાય છે પણ એને હૃદયની જોડાનેડ ગાખશે તો જ એ ઉછરશે આ સમારમા જીવીને મે જાણ્યું છે કે અહીં વ્યક્ત થવા કરતા લુપ્ત થવાની જ મોટી આવશ્યકતા હોય છે. આ પડછાયાની ઓથે તારુ જે ગુણ હશે તે વધુ ગુણ ધનશે એની ગીળા જાયમા તાગ માનીતા જેવાગ શબ્દોને તુ નિશ્ચિન્ત બનીને મૂકી દઈ શકીશ એકાદ નામ પણ કદાચ તને એનું પ્રાપ્ત થયું જેને હોઠ પર લાવવાનું મુખ્યા માહત્ત તારે કરવું ન હોય તો તુ એને મહેલાઈથી એ પડછાયામા સગોપી દેજો તાગ આસુની અન્ત જોતા દૃશ્યને કાઢે આ પડછાયાની વટા વિરતરશે તો વિપાદનો ચહેગ પણ ખાલી જાડો અને તું તો જાણે જ છે કે પડછાયાને જળ ભૂ સી શકતું નથી એ પડછાયો અવળો નથી, મવળો નથી, માનીતો નથી, અણમાનીતો નથી એ પડછાયો કોઈની આદ્રતિની ચાડી ખાતો નથી તાગ એકાન્ત પર એ એની ઘટા વિરતાગે એને તારી પાછળ પાછળ કરવાની ટેવ પાડી નથી તુ એને આવ ભૂલી જરો તો એ દયામણે મોઢ તાગ તરફ જોઈ નહીં ગહે. તુ જાતે જ કોઈ વાર એ પડછાયાને આવેશથી ચૂમીને શુભાખોનું વન જીમું કરી દેવા લલચાઈ જગ, પણ એ પડછાયો તો નિગમ છે, તટ્ય છે તાગ અણુગમતા વર્ષો એને મોપી દેજો, એ વર્ષો પડછાયો ભેગા પડછાયારૂપ થઈ જરો એ પડછાયાનો કનો ભાગ નથી, એ ગીતળ છે પણ એમા આસુનો ભેગ નથી આમ તો એ સૂર્યપુષ્પની જ એક ખર્ગી ગયેલી પાખડી છે, પણ એ કમળ ! પ્રઈને વેગઈ નહીં જાય એ તાગ હૃદય પાને ગહેજો, પણ એને એ દાકી નાં દે તાગ ઉવાડા પડી જતા રિમતને માટે એ તને ગમે એનું આંકુ આગળ

બની રહેશે. મૃણાલ, એ પડછાયો આછો થઈને નજ થઈ જાય તે પહેલા હું તને એ આપી દેવા ઈચ્છુ છું. સમુદ્રનાં મોઝ ઊછળીને પાછા પોતાના જ જળને જુએ છે તેમ તું કેવળ તને જ જુએ છે તે હું જાણુ છું. પણ આ પડછાયો તારી દષ્ટિની આડે નહીં આવે તું એને ઉછેરશે તો કદાચ ધીમે ધીમે તને એ વહાલો લાગશે, પણ એ તારા તારી જ પ્રત્યેના પ્રેમનું માત્ર નિમિત્ત બનશે, કારણ કે પડછાયાના બાહુપાશમાં તો કોઈ જકડાતું નથી!

કોઈ વાગ શ્યામના મીમાંસા બ્યા પૂગ થાય છે તેની પેલી પારનુ જગત મારી આખો સામે તરવરવા લાગે છે ત્યા હજી ઉદભિજનો પણ જન્મ થયો નથી. સૂર્યચન્દ્ર હજી જન્મવેળાની ઓરમા વીંટળાયેલા છે મગલ પૃથ્વી પર ઊડતી ગજલુમા વેરાયેલુ છે હજી એનો આકાર બધાયેલો નથી દુરમાદમથી ખોલાઈ ગયેલા શબ્દને સ ટેલી લેવા જેમ હોડ જલદી ખીડાઈ જાય તેમ પ્રકટ થઈ ચૂકેલા સમુદ્રને એના ઠાઠાઓ પોતાની વચ્ચે ખીડી દેવા છગ્છે છે, પૃથ્વીને જળનો હજી એવો વનિષ્ઠ સ્પર્શ થયો નથી યોવનને ન ઓળખવાને કાગળે એના ઉદ્ભવને ઢાઢવા ન શીખેલી કન્યાની જેમ એ કુદૂદડી કરે છે પવન હજી ખોવતા શીખ્યો નથી સમુદ્ર પાસે હજી એ માડ ચોડા રવર કે ઉદ્ભાગે જ શીખ્યા છે પર્વતો આથે અથડાઈને એ થોડા વ્યજનો શીખ્યા છે પર્વતો પણ પોતાની હિંગનાને વિસ્મયથી જોતા ઊભા રહી ગયા છે. સમય એટ કુવાગી અપરિમેયતા માત્ર છે પથથેના મુખ પરથી હજી નક્ષત્રની આભા પૂરપૂરી લુસાઈ ગઈ નથી. શ્યાક ક્યાક શિશુની કાલી કાલી વાણીના જેવા તાગઓ છેક ક્ષિતિજ સુધી ઝૂડીને પૃથ્વીને ઠાનમા ઢશુક ઢલા ઢરે છે, પણ એ કળા મર્મ વિનાની વાણી છે, એ કેવળ અવલુસુખ માટે છે. ગતાબ્દીઓના પડેલા વિગાળ ચક્રાકાર દીર્ઘ ભ્રમણપથને પૃથ્વીએ હજી જોયા પણ નથી હજી વિમાનશુભા પડવાની કે અકાગણ મુઝાવાની પણ એની વચ થઈ નથી સ્વપ્નનેત્ર એણે છૂપા ગાખ્યા નથી એ તો અગાધ બનીને દોડી ગયા છે.

પણ મૃણાલ, એ તો ક્ષણભરનો મોક્ષ કરી પાછો હજારે યુદ્ધોના રક્તકર્દમને ખૂદતો હુ આ તરફ ચાલ્યો આવુ હુ ફેટલાય ખખિત ગાત્રામ્બાદોના ખોખા ગવાક્ષોમાવી હુ ચાલ્યો આવુ હુ ત્યા હવે કોઈ રૂપમનીના વેણ ગાજના નથી હજારે વિકલાગ દેવદેવીઓના ભગા વચ્ચે થઈને હુ ચાલ્યો આવુ હુ આશીર્વાદ આપવાને તત્પર દેવતા હાવતી પાય આગળીઓ પણ હુ ભેગી કરી શક્યો નથી મહાનગરોમા વિપત કુવાગ લીડે છે, ચીઓના વન જાગી નીડ્યા છે

મારા જ મેરુદ્ધડના ચૂપ સાથે મને બાધી દીધો છે કોઈ ધૂણતા ભૂવાની જેમ પવન મારી ચારે બાજુ ધૂમે છે સમય રાતી ફીડીની હાર જેવો એના એક એક લાલ ચટકા સાથે મારુ થોડુ થોડુ માસ વધેરતો જાય છે સમયે પાડેલા છેદમા મધમાખીઓ એતુ થોડુ થોડુ મધ ભરતી જાય છે માટે અ ગે એના દશનો નિર્ધૂમ અગ્નિ પ્રગટી જાઉં છે. પૂર્વમા કોઈ વિગટકાય ફૂંકડાની ચાચમાથી ટપકતા રુધિરના ટીપાની જેમ પ્રભાત ટપકે છે. સૂર્યચન્દ્રને ભેગા કરીને કોઈ કાસા વગાડે છે. નદીના જળ એકસૂરીલો મ ત્ર જળ્યા કંઠે છે પાસેના પીપળાના વૃક્ષમા સતાઈને કોઈ ડાકલી બજવે છે થોડી જ વારમા કોણુ બાણુ ક્યાથી કેટલી બધી અશરીરી છાયાઓતુ ટોણુ બહાર આવીને ચક્રાકારે ફરવા માંડે છે. મારી અદર બેઠેલુ મરણુ એના ફૂંકા હાથથી તાળી પાડવા મથે છે જેને માગે ભોગ ધરવાનો છે તે દેવની ઁ અસુરની પ્રતીક્ષામા મૌ કોઈ છે હુ મારી ચેતનાને સજાહીનતાના મીમાડા સુધી ખેચી ખેચીને લઈ જાઉં છું ત્યાં કોઈકનો વિરાટકાય પડછાયો બધુ ઢાકી દે છે એના ચાલતા ચરણુના પડછદા પર્વતે પર્વતે પડવા પાડે છે એકીશ્વાસે મન્ત્ર ગીતને જળ હવે હાડી ગયુ છે. મારી આખોની બખોલમાથી ભયના ધણુ બહાર નીકળીને ભાગવા માઆ છે ટીપે ટીપે ટપકતુ પ્રભાત બધે રેલાઈ ગયુ નથી. આથી પેલો વિગટકાય પડછાયો હજી બધે પ્રસરેલો છે. થોડી વાર ગીતને પવન એની હજાર જીભે મારા છેદમાતુ મધ ચાટવા માંડે છે. એની સાથે જ મારી ડાંગ અસ્થિપિંજરથી અળગી થઈને જાડી જરો એવી મને આગા બધાનું પાડુ એકાએક પેલો વિગટકાય પડછાયો કોઈ પ્રચડ જટાયુતુ રૂપ ધારણુ કરીને વધુ નજીક સગી આવે છે. એની પાખની આપટથી મારા ત્રાસ જીડુ જીડુ થાય છે, પણ તરત જ પાછા પટકાઈને પડે છે. એ જટાયુની સ્થિર આખોના મને મારા વિપાદતુ પ્રતિબિમ્બ દેખાય છે માટે ભય એસતી જાય છે. વડીલો એની ચાચ દ્વિધામા પડે છે, પણ પછી તરત જ એના નકોર વડ અ મન સમેટીને જાયડી લે છે અને એ જાડે છે, જાડે છે, જાડે છે . . .

- ① ગ્રંથ એપ્રિલ ૧૯૭૬
- ② સંસ્કૃતિ મે. ૧૯૭૬
- ③ સંસ્કૃતિ એપ્રિલ ૧૯૭૫
- ④ સંસ્કૃતિ - જાન્યુ - ૧૯૭૬
- ⑤ માનવ - આગસ્ટ - ૧૯૭૬
- ⑥ વિવિધ - સપ્ટેમ્બર - ૧૯૭૬
- ⑦ વાદ્ય - ૮/૧૦ - સુભાષ - ૧૯૭૬
- ⑧ લોચન - જાન્યુ - ૧૯૭૬
- ⑨ સંગ - ૧૯૭૬ - ૧૯૭૭
- ⑩ વિદ્યા - ૬/૭૫ - અદ્યતન
- ⑪ સંસ્કૃતિ - ૧૯૭૬ - અદ્યતન

એની પેલે પાર જ કદાચ હશે સ્વર્ગની અટપટી ભૂગોળ, દેવદેવીઓના સુંદર, નરકના નકશા એની ઘોડી રેખાઓને જોઈ છું. ક્યાંક તેજબના લડકા નેવે અગ્નિ દેખાય છે. પછી છે નર્યો આસમાની અવકાશ. એમા થઈને હું કોઈ ખરતા તારાની જેમ સરે જઈ છું અહીં પણ નરી નિશબદના નથી અવકાશમા ક્યાંક કણસવાનો નિશ્વાસ છે. સૃષ્ટિના આગમ પહેલાની કોઈ વેદના હજી ત્યાં મોક્ષ પામ્યા વિના લમ્યા કરે છે. મરણ ક્યાંક રજકણની જેમ મારામાથી કે કોઈ ગયું છે ધીમે ધીમે કશીક વૃત્તિને લહેરાની જોઈ છું. એમાથી એક આત્મિની રેખાઓ દેખાય છે. એ કોણ ? મણિ ? ઈશ્વર ? કે શ્રી સુદક્ષિણ ?

અબળપ્રયા ગામની અબળણી તળાવડીના કમળ પર પહેલુ આકળનું ગિન્દુ
 ટપકયુ છે શહેરની ઉન્નિદ અધખીડી આખ ખૂલી છે ચોક વચ્ચે ભભેલો એક-
 વૃક્ષ કંખૂતરોને ચણ નાખે છે. થાકેલી પ્રૌઢ વેથ્યા ઝરખામાથી પાછી વળે છે
 ક્યાકથી દિવસની પ્રથમ પાળાની ઘોષણા કરતી મિલની સાયરન ચિત્કારી બેઠે
 છે. કારાવાસના કેદીઓ હારખ ધ કામે જઈ ગયા છે હોસ્પિટલમા મરણપથાગીએ
 પડેલા દર્દીએ વધુ એક દિવસની યાતના વેઠવા માટે આખ ખોલી છે. પ્રસૂ તિગૂહમા
 એક શિશુનુ જન્મસમયનુ કન્દન ગાળુ બેઠયુ છે. શહેરના રસ્તાઓ ફરીથી ચળુ
 તળે ચ પાવા લાગ્યા છે શેરીના દીવાઓ હાલવાવાનુ ભૂલી જઈને સૂર્યના
 પ્રકાશમા નક્કટાઈથી આછુ હસી રહ્યા છે યસસ્ટોપ પર યુવકયુવતીનો
 પ્રેમાલાપ તૂટક તૂટક ચાલી રહ્યો છે. વડ પર ટિંગાયેલા વટવાગળાને કાગડાઓ
 હેરાન કરી રહ્યા છે દોડતી દૂક નીચે કચડાયેલા અબળપ્રયા ગમ્પસની વીગતો
 છાપાનો ખબરપત્રી એકઠી કરી રહ્યો છે નેતા દિવસનુ પ્રથમ પ્રવચન કવવા
 નગરગૃહ ભણી ધસી રહ્યા છે નિશાળિયાઓને ભરીને રફલગસ ઉતાવળે જઈ
 રહી છે આમલીના ઝાડ નીચે વરડી ભિખારણુ ભીખમા ઈશ્વરે કે કેલા વધુ એક
 દિવસને ચગળતી ખેડી છે. દુર્ગન્ધી રાસાયણિક દ્રવ્યોથી ગ ધાતી મેલી નદી મોટું
 સ તાડતી વહી રહી છે. એમા શહેર પોતાનુ ગ દુ મોટું જોઈને ખીલતસ હમે છે
 બાગમા ભૂલા પડેલા વાસની જળમા ઉઘમી કરાળિયો નિષ્પલક નેત્રે ખેડો છે
 શહેર વચ્ચેના અવાવરુ ફવામા એક લાશ પોલિયની રાહ જોતી તરી ગી છે
 વધેરેલા પશુ જેવા કળ દુકાનમા લટકી રહ્યા છે નામનો પુરખો ઓઢીને માનવીઓ
 ફરીથી નીકળી પડ્યા છે બે આઘળાઓ એકબીજાનો હાથ આલીને જઈ રહ્યા છે
 કાઈક પુરાણીએ લાઉડસ્પીકર પર ભગવાનનો પ્રચાર શરૂ કરી દીધો છે જિયા
 મહેલના ગોખમા ખેડેલા ધુવડની જાંઘ ગી રહીને જીડી જાય છે અર્થે જ્યા
 ઉકરડાઓને અજવાળી દીધા છે ગાડીઓમા અને વિમાનોમા લોહો લાગી ગયા છે
 એમની પાછળ ગેડિયો એકિટવ ગ્ગ દોડી ગી છે તળાવડીમાના કમળ પર
 ઝિલાયેલુ આકળનુ ગિન્દુ જળમા મરી પડે છે. એક છુદ્ધ વઈને શમી જાય છે. ●

૬૮૨૩.૩૫

ઝેખીસુ

(૪૨)

૬૩૫૨

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ આયોગ

અમદાવાદ - ૯